

Yesu Keriso Varana Biibiina

Mak

Igirumi

(Mark)

Vonaviakova

Yesu kana kivikivina Mak igiruma bo, 'Yesu Keriso God Natuna varana biibiina na weni.' Ina giruma kamona Mak ivi~debei da Yesu na ke sisiya kava ma ere rewapanina bera ipeyari iberai. Ikiava ivi~beyebejena, ikiava kanuma beroberosi ighgavovorisi, ma ikiava wawaya i berabero inotatawei na weni berasi peyarina Yesu ina rewapana ivi~debei kurita. Ma bade Yesu ivi~debe meyei da tuna na 'Wawaya Natusi' ioru ku dobu da ina yawasa ivere meyei ma wawaya ivotawesi da i berabero ikiibutawei.

Ikiava Mak igiruma na maninina ma rewapanina ma aviyavisina Yesu iberai na tuna ivi~sisiyei ma aviyavisina Yesu ivi~beyebejena na ke iti~sisiya kirakiiyei. Kunona Jon Babataito ina biga gisi vaghina ivi~sisiyei ma bade muriyai ikiava Yesu ibabataito ma warereyai ruyagha ipanani na ivi~sisiyei. Nani murinai Mak ivi~karei da Yesu ina biga ivi~debei, ivoneta ikiava ivivi~beyebejena ma bade ikiava wawaya ivivi~yawasisi. Ma varagutugutuna enenae na ivi~debei kurita da nani kamona kana kivikivina Yesu akovina iviiviiya. Ma bade iyavo kava ighaviyei na i nuwapughu kurina irakarakata. Ma Mak ina giruma turinai na aviyavisina itupuwa Pam Sande da ku Ista Sande kamona, ikiava Yesu ituparatui ma ikiava rabobowai ivomiiri na peyarina ivi~sisiyei.

Mak 16.8 murinai na aviyavisina Mak igirumi na rorova mara katamaninai iwapa. Muriyai wawaya viya na ti mani i nota igirumi da Mak ina buka damona iterei.

Mak ina nota weni nakanani irereghi.

Sapta 1:1-13 Giruma ivotawei.

Sapta 1:14 da ku 9:50 Yesu ina biga Gariri kamona.

Sapta 10:1-52 Yesu ina baba Gariri da ku Jerusalem.

Sapta 11:1 da ku 15:47 Yesu ina biga turina Jerusalem kamona ma barabaranai.

Sapta 16:1-8 Yesu rabobowai ivomiiri.

Sapta 16:9-20 Yesu irumatara wawaya kurisi ma ighae ku kunuma.

Jon Babataito idima.

(Mat 3:1-12; Luk 3:1-18; Jon 1:19-28)

1 ¹ Yesu Keriso^a na God Natuna ma varana biibiina tikarei. ² Peroveta Aisaya igiruma da God ivona bo, “Aku yonayona maghinomuwai ana~vonatawei, Tuna am keta ina~vovunaghi.”^b

³ “Wawaya sago warereyai erurukwatu bo, ‘Bada epipisi, tuna kubiine kovovunagha meyemi, ina keta maninina koberai.’”^c

⁴ Ma vaghina Jon inekiibau da warereyai wawaya ibababataitosi ma idimadima, ivonavonesi bo, “Ami berabero kubiine kovinimaya ma ami nota korereghi da nani berasi kona~takuputei ma kona~babataito. Nakanani kona~berai na God ami berabero ina~notatawei.” ⁵ Ma wawaya peyarisi Judiya dobuna ma Jerusalem kamona ikiikiibau Jon kurina da i bera beroberosi ivivi~mamatarei ma Jodan okowinai Jon ibababataitosi.

⁶ Ma Jon kana gara na kamel vunivuninai iyamoni ma borikiide borinai iveruviviri. Ma kana vavai na madikapoka ma manigewa.^d

⁷ Ma ina dima kamona ivona bo, “Wawaya sago murikuwai epipisi na tuna ina rewapana irakata kirakai, ke taku nakanani. Taku ke tomowa kiimataniku da ata~tawopika da kaena kana terepapara uravina ata~rupamatawei. ⁸ Taku na okowai ababataitomi ma tuna na Kanuma Vovokaravinai ina~babataitomi.”

Jon, Yesu ibabataitoi.

(Mat 3:13–4:11; Luk 3:21-22, 4:1-13)

⁹ Ke mara gurina ma Yesu ivomiiri da Nasaret meyagina Gariri dobuna kamona ikuyowei ma inae Jon kurina da Jodan okowinai ibabataito.

¹⁰ Ma okowa kamona igheghetawei na ikita da kunuma itamotate ma Kanuma Vovokaravina ioruru kurina, kitana nakanani ma gabubu.

¹¹ Ma God gamona kunumai ivona bo, “Tam na natuku vaghata. Tam na nuwanuwaku, anuwabiibiyem.”^e

^a 1:1 *Keriso*: Grik damsi gamosi evonavona bo ‘Keriso’ ma Hibu damsi gamosi evonavona bo ‘Mesaya.’ Ivi~ruwa iyamna ‘God ina Vivinevine Wawayina.’ ^b 1:2 Mal 3:1

^c 1:3 Isa 40:3 ^d 1:6 2Kgs 1:8 ^e 1:11 Gen 22:2; Psa 2:7; Isa 42:1; Mat 3:17, 12:18; Mak 9:7; Luk 3:22

Seitan, Yesu iruyaghai.

¹²Nani murinai Kanuma Vovokaravina Yesu ivi~nowei da maninina inae ku warere. ¹³Mara 40 warereyai imakamakai ma nani kamoni Seitan iruruyaghai. Ma Yesu ghamoghamo dipa yavata imakamakai ma aneya ikoyakoyagha bubuni.

Yesu wito damsi ikwatusi da kana kivikivina.

(Mat 4:12-22; Luk 4:14-15, 5:1-11)

¹⁴Jon ku gabura itereruwei ma murinai na Yesu inae ku Gariri dobuna ma God varana biibiina idimadime. ¹⁵Ivona bo, “Karako na marana vaghata ipisi. God ina vikiivavona namada enenekiibau kurimi. Ami berabero kovinimayei ma komiirikupukuputei. Ma God varana biibiina kovi~tumaghanei!”^f

¹⁶Mara sago Yesu Gariri tokana baranai ibaba inenae da Saimon tina kikei Anduru yavata ikitisi. Ti na wito damsi ma i wito itawetawei.

¹⁷Ma Yesu ivonesi bo, “Kopisi, kokiviniku. Ma ani~beyemi da wawaya kona~konisi.” ¹⁸Yaghiyaghinai i wito ivoterei ma ikivini.

¹⁹Ma Yesu ibaba gisina inae na Zebedi natunatuna Jemes da Jon ikitisi waka kamoni i wito ivovovunaghi. ²⁰Yaghiyaghinai ikwatusi ma i mamai ina bigabiga wawayisi yavata waka kamoni ikuyowesi ma Yesu ikivini.

Yesu kanuma berona ikwavini.

(Luk 4:31-37)

²¹Yesu kana kivikivina yavata inae ku Kapeniyam kwanatuna. Ma viyakam marana inekiibau na inae ku kiki numana da irui ma vibeyebeyena ivi~karei. ²²Ma wawaya ina vibeyebeyena ivi~yanei na ivi~deyei, iyamna tuna ke vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi nakanani. Ivivi~beyebeyena na nakanani ma rewapana ghamana gwabinai.^g

²³Ma tomowa sago ku kiki numana irui ma gwabinai na kanuma berona irunuma. ²⁴Ma ikiirara bo, “Yesu, Nasaret wawayim! Avi kuna~berai kurikai? Kupisi da kuna~gwaramutukai, bo? Akovim da tam God ina wawaya vovokaravim!”

²⁵Ma Yesu kanuma berona iyeghai bo, “Kawam epota. Tomowina kekiibutawei!”

²⁶Ma kanuma berona tomowina inuke kirakiyeyi, ikiirara ma ikiibutawei. ²⁷Ma wawaya kudubisi ivi~deyei. Ma ti mani kamosiyai ivonavona bo, “Ikikava? Vibeyebeyena vuna etereterei na ivi~rewapana kirakai. Ma bade kanuma beroberosi kurisi isisiya na evovotekatekei!”

^f 1:15 Mat 3:2   ^g 1:22 Mat 7:28-29

²⁸Ma yaghiyaghinai sisiyina ikiibau, dobu ine yavui da wawaya peyarisi Gariri kamonai ivi~yanei.

Yesu wawaya peyarisi ivi~yawasisi.

(Mat 8:14-17; Luk 4:38-41)

²⁹Yesu ma kana kivikivina kiki numana ikiibutawei ma Jemes da Jon yavata inae Saimon da Anduru i ku numa. ³⁰Ma Saimon rawana wavinena igubaga, ininina imuyamuya kirakai na ina kepana tepanai ikenakena. Yesu inekiibau na wawaya yaghiyaghinai ivonei da wavinena igubaga. ³¹Ma irui kurina, imana iviia ma ivovimakiini na ininina inuba da iyawasa. Ma ivomiiri da ikoyagha bubunisi.

³²Ravi ipika ma madegha ivokutuvi na kwanatu damsai i wawaya gubagubagisi ma iyavo kava kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma na peyarisi irutinapiyesi Yesu kurina. ³³Kwanatu damsai kudubisi numa maghinonai ivi~kiidaburana, ³⁴ma Yesu wawaya peyarisi kii gubaga bogii ma bogiiai na ivi~yawasisi. Ma bade kanuma beroberosi wawaya gwabisiyai na peyarisi ikwavinisi. Ma kanuma beroberosi ivonatanisi da ke ini~sisiya, iyamna iakovi da Yesu na iyai.

Yesu Gariri kamonai idima.

(Luk 4:42-44)

³⁵Mara tomtom didibarinai Yesu ivomiiri numa ikiibutawei inae ku dobu makiiwapana ma nani dobunai iniponipowana. ³⁶Ma Saimon turaturana yavata ivi~karei da Yesu iekewekwai. ³⁷Ma ipanani na ivonei bo, “Wawaya peyarisi iekwekwim.”

³⁸Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kegha, tanae ku kwanatu viya da bade ti damsai kurisi ana~dima. Tuna bigana kubiine apisi.”

³⁹Vaghina ma Gariri dobuna ine yavui, i kiki numasi kamosiyai idimadima ma kanuma beroberosi wawaya gwabisiyai ikwavikwavinisi.^h

Yesu tomowa ivi~yawasi.

(Mat 8:1-4; Luk 5:12-16)

⁴⁰Tomowa sago ipisi Yesu kurina, tuna gubaga berona iviia da ininina kudubina ivi~beroi. Maghinonai ivi~tuwaporeruruwana ma ivi~nowi bo, “Kuna~kayowei na kuni~biibiiniku da ana~yawasa. Akovim da tam kovokovohim.”ⁱ

⁴¹Ma Yesu ivi~kamyuyuwei na ivororona da tomowina ivotovoni. Ma ivona bo, “Aivaghinei. Keyawasa.” ⁴²Ma yaghiyaghinai kana gubaga ikovi da iyawasa. ⁴³Muriyai da tomowina ita~vonatawei ita~nae, Yesu

^h 1:39 Mat 4:23, 9:35   ⁱ 1:40 Gubagina kana vava leprosy, tuna giipo ma eberabera da wawaya tupuwina ikanikani ma inivisi damina ke ita~viiviini.

ivonatani da ke weni berana iti~sisiyei. Ivona bo, ⁴⁴“Kevi~yaneku. Ke kuni~mamataro da taku avi~yawasim. Kenae taparoro badana kurina da ina~kitim da kuyawasa. Ma Moses ina vonaviyoyovana kenunuri da kesuwara. Nakanani wawaya kurisi kuni~debe meyem da gubaga gwabimuwai ikovi.”^j

⁴⁵Ma kegha, tomowina inae da ikweya wapawapa da wawaya peyarisi varana ivi~yanei. Tuna kubiine Yesu ke kovokovoghina da debiiyai ita~rui ku kwanatu kamosi ma dobu makiwapasiyai imakamakai. Ma patana da wawaya peyarisi dobu bogii ma bogiiyai inenae kurina.

Yesu digadigana ivi~yawasi.

(*Mat 9:1-8; Luk 5:17-26*)

2 ¹Mara viya ikovi na Yesu ivovirame ku Kapeniyam kwanatuna. Ma wawaya sisiya ivi~yanei da ina ku numa inekiibau. ²Ma koroto ghamana iriyei kurina da numa kamona itupo ma bade wawaya matariyai matuketa imiiripotei da ke sago taraboga ita~makai. Ma Yesu na God vonana idimadimeyi kurisi. ³Ma nani kamonai tomotomowa ruwamaruwa inekiibau. Kwinasi digadigana ritowai ipawoi da ita~nae Yesu kurina. ⁴Ma taraboga kegha da ita~neriya kurina iyamna koroto irakata kirakai. Tuna kubiine ipawoi ighae da ku numa tepana ma imapatana Yesu imiimiiri na tepanai taraboga iberai da kwinasi ritowai ivi~yoyowi da ioru kurina. ⁵Yesu damina iviia da i vitumaghana irakata kirakai da digadigana kurina ivona bo, “Natuku, am berabero anotatawei.”

⁶Ma korotona kamonai na vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya imakamakai. Ma ivivi~nuwanotanota bo, ⁷“Avi kubiine weni tomowina nakanani isisiya? God iavaberowei, iyamna God ina kina kava kovokovoghina da berabero ina~notatawei.”

⁸Yaghiyaghinai Yesu i nota gavugavusi iakovi na ivonesi bo, “Avi kubiine nakanani koinuwanotanota? ⁹Meni sisiyina itekateka? Itekateka da digadigana kurina ata~vona bo, ‘Am berabero anotatawei.’ Ma ibagibagi kirakai da kurina ata~vona bo, ‘Kevomiiri, am kepana kekavari ma kebaba,’ iyamna matamiyai kona~kitai da ina~yawasa bo kegha. ¹⁰Bera bagibagina ana~berai da ini~matakira kurimi da taku Wawaya Natusi aku rewapana dobuwai emakamakai da berabero ana~notatawei.” Ma digadigana ivonei bo, ¹¹“Avonavonem, tam kevomiiri, am kepana kekavari ma kebaba kenae am ku numa.”

¹²Ma tomowina yaghiyaghinai ivomiiri, ina kepana ikavari ma koroto matasiyai ibaba ikiibau. Ma peyarisi ivi~deyei ma God ivi~ghegheni da ivonavona bo, “Ke meyani bera nakanani kata~kitai!”

---

j 1:44 Lev 14:1-32

Yesu, Livai ikwatui.

(Mat 9:9-13; Luk 5:27-32)

¹³Mara sago Yesu ivovirame ku Gariri tokana. Ma toka baranai na koroto ghamana iriyei kurina, ma ivi~karei da ivi~beyebejena kurisi. ¹⁴Ma ibaba inenae da tomowa sago ikitai, tomowina na Arupiyasi natuna Livai. Tuna ina biga gawarinai imakamakai ma teks mane wawaya gwabisiyai iyuyuna. Ma Yesu ivona bo, “Kekiviniku.” Ma vaghina Livai ivomiiri da ikivini.

¹⁵Nani murinai Yesu, Livai ina numiiyai ikamkam. Ma bade koroto ghamana iyavo kava mara nonowa Yesu yavata ibababa, kamosiyai na teks yuyuna wawayisi ma berabero wawayisi, peyarisi na Yesu ma kana kivikivina yavata ikamkam. ¹⁶Ma vonaviyoyovana vibeyebejena wawayisi Yesu ikitai. Ti na Perisi damsi ma ke iti~vaghinei da berabero wawayisi ma teks yuyuna wawayisi yavata ikamkam. Tuna kubiine kana kivikivina ivi~tarakiiyanesi bo, “Avi kubiine wawaya beroberosi yavata ekamkam?”

¹⁷Yesu ivi~yanesi ma ivonesi bo, “Wawaya yawayawasisi na yaboyabo ke ita~kayokayowei, gubagubagisi kava. Ke ata~pisi wawaya maninisi kubiisi. Taku apisi da berabero wawayisi ata~kwatusi.”

Yesu visiya ivi~sisiyei.

(Mat 9:14-17; Luk 5:33-39)

¹⁸Mara sago Jon Babataito kana kivikivina ma Perisi damsi ivivi siya. Ma wawaya viya inae Yesu kurina ma ivona bo, “Avi kubiine kam kivikivina ke ita~vivisiya? Perisi damsi kii kivikivina ma Jon kana kivikivina na peyarisi isiya, ma kam kivikivina na kegha.”

¹⁹Ma Yesu miibiiyai ivonapotesi bo, “Tomowa ina~tavine na kam ghamana ina~terei. Ma nani kamonai turaturana ke ini~siya, ti na i tomowa yavata ina~kam. ²⁰Ma marana ina~nekiibau da turaturana tomowina ini~wapai ma nani maranai visiya ini~karei.”

²¹“Ma sago na ke ita~biibai da gara wadubona tamosikana kuta~viiya ma gara vuna sinamina na wadubona tepanai kuta~terei ma kuta~popopotai. Kuta~kawai na gara vuna na ita~gisi ma katamanina na kegha da tarabogina ita~tinavinabanabai. ²²Ma bade ke ita~biibai da wain vuna kuna~tepoi ghamoghamo bekana katamanina ku kamona, iyamna beka katamanina na bagibagina. Ke kovokovoghina da ita~rakata maranai wain kamonai ina~puropuro ma ina~dodo. Kuta~berai na beka iti~kwata, ma wain yavata peyarina iti~beroi. Tuna kubiine mara nonowa wain vuna ku beka vuna pikapikana tatepoi da ina~makai bubuna.”

Viyakam marana ina bada.

(Mat 12:1-8; Luk 6:1-5)

²³Viyakam marana sago Yesu kana kivikivina yavata ibababa ma keta na vao sago itupakiiyaraghi, kamona na whiti. Ma kana kivikivina ivi~karei da whiti vavina ivivi~tinamuyana ma ikamkam.^k ²⁴Ma Perisi damsia Yesu kurina ivona bo, “Kekitisi, vonaviyoyovana ikiigiyei. Karako na viyakam marana ma evovobagibagi.”

²⁵Ma ivonapotesi bo, “Giruma katamana kovi~yavi na kotakova bubuni da aviyavisina ita kaekiki David ibera maranai turaturana yavata vitonara ikarakarisi.^l ²⁶Taparoro badana ghamana Abiyata ina mariyai na Kiivavo David irui God ina ku Taparoro Numana ma suwara parawina iviia da ikani. Ma bade turaturana iveresi da ti yavata ikani. Ma vonaviyoyovana kamona iterei da suwara parawina na vovokaravina ma taparoro babadisi kava ita~kani ma kegha da David ivi~kiigiyei.”^m

²⁷Muriyai ivonesi bo, “Wawaya iyamonisi ma kubiisi viyakam marana iterei da iti~vitesi. Ma ke viyakam marana ita~terei iti~nao ma muriyai wawaya ita~yamonisi. ²⁸Ma Wawaya Natusi na Bada. Ma nani kamona na bade viyakam marana ibadei.”

Yesu tomowa gibegibesina ivi~yawasi.

(Mat 12:9-14; Luk 6:6-11)

3 ¹Viyakam marana sago na Yesu ivovirame ku kiki numana. Ma numana kamona na tomowa sago imana gibegibesina. ²Ma Perisi damsia viya keta iekwekwai da ikikava Yesu iti~wavui. Tuna kubiine ikitakita bogai da nani gibegibesina iti~yawasi bo kegha. Viyakam maranai iti~yawasi na vonaviyoyovana iti~kiigiyei. ³Ma Yesu gibegibesina ivonei bo, “Kepisi wike da koroto maghinosiyai kuna~miiri.” ⁴Ma Perisi damsia ivi~tarakiiyanesi bo, “Vonaviyoyovana kamona na aviyavisina ivi~vaghinei da viyakam maranai kata~berai? Bera biibiisi bo bera beroberosi? Wawaya tiyawasisi bo takiiviberosi?”

Ma ti na kawasi ipota. ⁵Yesu ikitavirevire ma nuwanuwana ipughu kurisi. Ma bade nuwanuwana idugara kirakiiyei da nuwanuwasi na gudugudusi. Ma nani gibegibesina ivonei bo, “Kevororona.” Ivororona ma imana iyawasa. ⁶Ma Perisi damsia ikiibau inae Kiivavo Herodi ina wawaya kurisi. Ma yavata ivivi~ogatara da ikikava Yesu iti~raboboi.

Koroto ghamana Yesu ikivini.

⁷Yesu ma kana kivikivina ikiibau inae ku Gariri Tokana. Ma Gariri damsia peyarisi ikivini. ⁸Ma bade koroto ghamana Yesu sisiyina ivi~yanei

---

^k 2:23 Deut 23:25   ^l 2:25-26 1Sam 21:1-6   ^m 2:26 Lev 24:9

da dobu rabarabai ipisi. I dobu na Judiya dobuna, Jerusalem, Idumeya dobuna, Taya ma Saidon kwanatusi ma dobu viya Jodan okowina nevanai. ⁹Koroto irakata kirakai da Yesu kana kivikivina ivonesi da waka gisina ita~tinapiyei da maranai koroto ita~riyatawei na ita~geru.ⁿ ¹⁰Wawaya ipeyari namada ivi~yawasisi tuna kubiine gubagubagisi peyarisi ivivi~riya kurina da ita~votovoni. ¹¹Ma wawaya viya kanuma beroberosi gwabisiyai irunuma na ti damsi Yesu ikitai ma maghinonai itawotawotesi ma ikiikiirara bo, “Tam God Natuna!”

¹²Ma Yesu iyeghisi da ke iti~mamatara da tuna iyai.

Yesu ina aposol ivi~12 ivinesi.

(*Mat 10:1-4; Luk 6:12-16*)

¹³Yesu ighae ku koya barana ma ina kayowana wawayisi ikwatusi da ita~pisi kurina na wawayisi ighae. ¹⁴Ma ivi~12 ivinesi da ti na ina aposol^o da yavata ita~makai ma ita~baba. Ma bade ita~vonatawesi da ita~dima, ¹⁵ma rewapana ita~veresi da kanuma beroberosi ita~kwavinisi.

¹⁶Tomotomowisi ivi~12 kii vava na weni. Saimon, tuna na Yesu ivi~vavei Pita, ¹⁷ma Zebedi natunatuna Jemes ma Jon, ti na Yesu ivi~vavesi Bowanajesi, vavana iyamna warikeyakeya natunatuna. Ma bade ¹⁸Anduru, Piripo, Batoromiya, Matiu, Tomas, Arupiyasi natuna Jemes, Tadiyas, Saimon, tuna Zelote^p wawayina, ¹⁹ma Judas Iskariyot, tuna wawayina karakava Yesu ini~wawanei.

Yesu ma Berusiburu.

(*Mat 12:22-32; Luk 11:14-23, 12:10*)

²⁰Yesu ku numa irui, ma bade koroto ghamana iriyei kurina da ke kovokovoghina da tuna ma kana kivikivina yavata ita~kam. ²¹Ma ina rakaraka ivi~yanei da ikikava Yesu imakamakai na ipisi da ita~rutinatawei. Ma ivona bo, “Yesu ineghanegha.”

²²Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi viya Jerusalem kwanatunai ipisi ma ivonavona bo, “Berusiburu Yesu itowatepani. Tuna na kanuma beroberosi i kiivavo ma rewapana iverei da kanuma beroberosi erurukwavina.”^q

²³Ma Yesu ikwatusi ipisi kurina ma miibiiyai ivi~sisiya kurisi, ivona bo, “Avi kubiine Seitan ina~vomiiri da Seitan ina~kwavini? ²⁴Mikeda dobu sago kamoni wawaya ita~totoi da ti mani kavakava kamosiyai iti~ghaviya na i rewapana ita~gisi ma peyarisi ita~peku. ²⁵Bo mikeda

ⁿ 3:9-10 Mak 4:1; Luk 5:1-3   ^o 3:14 Aposol: Aposol iyamna wawaya da ivonatawei.

^p 3:18 Zelote: Zelote damsi ikayokayowei da Israel kamoni Rome i vidadana ita~kutawei.

^q 3:22 Mat 9:34, 10:25

rakaraka sago kamoni wawaya ita~kawapata na ke kovokovoghina da nani rakarakana ita~miirikikina. ²⁶Ma bade nakanani Seitan tuna mani ina wawaya yavata ita~kawapata na ke kovokovoghina da ita~miirikikina, ita~peku.”

²⁷Ma Yesu miiba sago iterei, ivona bo, “Wawaya ita~rui tomowa rewapanina ina ku numa da ina sawara ita~yapi na kunona tomowina imana ma kaena ita~patumi ma muriyai da ina numa ita~rikai da ita~yapi.”

²⁸“Ma vonavaghata avonavonemi da God wawaya i berabero ma i avabero bogii ma bogiiyai ina~notatawei ²⁹ma berabero sago kava na ibero kirakai da ke meyani ina~notatawei. Iyavo kava Kanuma Vovokaravina ini~avaberowei na i berabero na makamakii nonowina.”^r
³⁰Wawaya ivonavona da kanuma berona Yesu itowatepani, tuna kubiine weni sisiyisi iterei.

Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho.

(Mat 12:46-50; Luk 8:19-21)

³¹Ma Yesu ina maduwa ma titina yoghoyogho inekiibau da matarai imiimiiri, ma sisiya ivonatawei da Yesu ita~kiibau. ³²Koroto ghamana Yesu imakiigwagwari ma wawaya ivonei bo, “Am maduwa ma titim yoghoyogho matarai na ekwekwim.”

³³Ma Yesu ivonapotesi bo, “Aku maduwa ma titiku yoghoyogho na iyavo?” ³⁴Ma nani korotona ikitaviraviresi ma ivonesi bo, “Aku maduwa ma titiku yoghoyogho na weni. ³⁵Iyavo kava God ina kayowana evovotekatekei, ti na titiku yoghoyogho ma novunovuku ma aku maduwa.”

Pei vonina miibiina.

(Mat 13:1-9; Luk 8:4-8)

4 ¹Mara sago Gariri tokana baranai na Yesu vibeyebeyena ivi~karei. Ma wawaya peyarisi iriyei kurina da koroto irakata kirakai na Yesu ku waka igeru ma imakiivipika. Ma korotona toka baranai imakai.^s ²Yesu miibiiyai ivi~beyebeeyena kurisi, kamoni na akova bogii ma bogiiyai. Ivona bo,

³“Kovi~yana. Mara sago, tomowa inae da ina whiti peina ita~voni. ⁴Ma peina ivivi~busagha da viya ketiyai iririgha ma kiu ipisi da ikani. ⁵Ma viya tano wakiwakiminai iririgha da kana tano ke ita~rakata. Tuna kubiine yaghiyaghinai ituwepa ⁶ma kegha da madegha iraranisi na isivisivi, iyamna ramramsi kegha. ⁷Ma viya iyiyo kamosiyai iririgha da igogo. Ma iyiyo yaghiyaghinai ighae ma irogusi da ke iti~yam. ⁸Ma

^r 3:29 Luk 12:10   ^s 4:1 Luk 5:1-3

viya tano biibiinai iririgha ma igogo ighae ma iuwa bubuna, da pei sago sago duma amesi iterei da viya 30, viya 60, ma viya 100.”

⁹Muriyai Yesu ivonesi bo, “Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi~yana bogai.”

Yesu pei vonina miibiina ivi~debei.

(Mat 13:10-17; Luk 8:9-10)

¹⁰Yesu ina kina kava imakamakai na ina wawaya ivi~12 ma iyavo kava mara nonowa ikivikivini na ipisi kurina, ma ivi~tarakiiyanei da ina miiba na iyamsi avai. ¹¹Ma ivonesi bo, “Akova gavugavuna God ina vikiivavona kamoni na tami kurimi aidebei da konakovi. Ma iyavo kava kupunai na miibiyai aisisiya kurisi. ¹²Peroveta Aisaya igiruma bo, ‘Ina~kita ma ina~kita ma ke ina~kitai.

Ini~yana ma ini~yana ma iyamna ke ina~viiya.

Ita~kita ma iti~yana na i berabero ita~takuputei

ma ita~miiritavire God kurina na i berabero ita~notatawei.’”^t

¹³Muriyai Yesu ivonesi bo, “Weni miibiina iyamna ke kotakovi na ikikava miiba viya konakovi? ¹⁴Nani tomowina pei ivivi~busagha na God varana idimadime. ¹⁵Ma wawaya viya na nakanani ma pei ketiyai. God varana ivi~yanei ma Seitan yaghiyaghinai ipisi na vonana gwabisiyai iviitawei. ¹⁶Ma wawaya viya nakanani ma pei tano wakiwakimina tepanai. God varana ivi~yanei ma nuwabiibiyai iviia. ¹⁷Ma ramramsi kegha, iyamna sisiyisi nuwatepasiyai ivi~vaghinei. Imakai da ke mara gurina ma i vitumaghana kubiine wawaya ivi~tupaketowanesi bo nuwapoya ipanani na yaghiyaghinai God varana ibarei. ¹⁸Ma viya nakanani ma pei iyiyo kamosiyai. God varana ivi~yanei ¹⁹ma nuwapoya i yawasa kamoni inotanota kirakiiyei, dobu ina mura imatamatighe ma sawara biibiisi ikirokirorowei da God varana irogui ma amesi kegha. ²⁰Ma viya nakanani ma pei tano biibiinai. God varana ivi~yanei, ivi~vaghinei ma ivi~tumaghanei. Ti na nakanani ma pei igogo ighae, sago sago duma amesi iterei da 30, 60 bo 100.”

Rampa miibiina.

(Luk 8:16-18)

²¹Ma Yesu ivonesi bo, “Wawaya rampa karakaratina ina~kavarapiyei na meni dobnai ina~terei? Ke bayawa vivikuratabuna gaburinai ina~terei. Ma bade ke kemakema gaburinai ina~terei. Kegha, gawara yagharinai ini~rorokei da ina~ruyasegana.” ²²Ma akova gavugavuna kudubina ina~rudeba. God varana biibiina ke gavugavuna ina~makai,

^t 4:12 Isa 6:9-10   ^u 4:21 Mat 5:15; Luk 11:33

kudubina ina~rupamatawei da wawaya inakova bubuni.”^v ²³Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi~yana bogai.”

²⁴“Sisiya koni~yana bubuna ma nuwanuwami koni~tete bubuna na iyamna kona~panani. Akova gisi vaghina kunekwai na kuna~panani ma God akova ku tepana ina~terei.”^w ²⁵Iyavo kava akova gwabisiyai emakamakai na ku tepana ina~veresi. Ma iyavo kava akova gwabisiyai irekwei na kudubina ina~viitawei.”^x

Pei igogo miibiina.

²⁶Ma Yesu miiba sago iterei, ivona bo, “God ina vikiivavona na weni nakanani. Tomowa ina whiti peina irubusagha vao kamona. ²⁷Ma tomowina didibarai ikenakena ma mariyai na ivovomiiri ma ivovobagibagi kupom ma nani kamona peina igogogo ma igheghae. Ma tomowina na ivivi~nuwanotanota da ikikava pei na egogogo. ²⁸Tano muina na biibiina, tuna kubiine pei igogo ighae da iuwa. Kunona kunukununa iterei, muriyai tanana iterei, muriyai na amena iterei. ²⁹Ma vaghina, amena imagura da bori kana mara inekiibau ma tomowina inae da whiti iboriya.”^y

Kiiroko peina miibiina.

(*Mat 13:31-32, 34; Luk 13:18-19*)

³⁰Ma bade Yesu ivona bo, “God ina vikiivavona na ikikava ani~sisiyei kurimi? Kade miiba sago ana~terei da konakovi. ³¹Tuna na kiiroko peina nakanani. Tuna gisina ma kegha da ³²kuna~voni ma ina~ghae ina~rakata kirakai da pei peyarina vao kamona ina~ghekuyowesi. Ini~ruragharagha da ragharaghana ghamaghamasi. Ma kiu ina~pisi da tepanai ina~towa ma rogunai ini~yakam.”

³³Ma vaghina, nakanani Yesu miiba bogii ma bogiiyai ivivi~beyebeiyena kurisi da ti na akova ghamana ma ruvasi kava iviia. ³⁴Ke meyani iti~sisiyota koroto ghamana kurisi, ina vibeyebeiyena peyarina na miiba kavakava. Ma maranai kana kivikivina kava gwabinai imakamakai na miibiisi peyarina ivivi~debei kurisi.

Yesu iberai da biimara ikena.

(*Mat 8:23-27; Luk 8:22-25*)

³⁵Ravi ipika ma Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Tadamana ku toka nevana.” ³⁶Yesu namada waka tepanai ma kana kivikivina bade ku wakana igeru da yavata inae, koroto ghamana kikirai ikuyowesi. Ma waka viya na yavata inae. ³⁷Idamadamana ma yanunu ghamana

^v 4:22 Mat 10:26; Luk 12:2   ^w 4:24 Mat 7:2; Luk 6:38   ^x 4:25 Mat 13:12, 25:29; Luk 19:26   ^y 4:29 Joel 3:13

yaghiyaghina ivomiiri ma tovava irakata da irui ku waka kamona da gisina kava ita~monu. ³⁸Ma Yesu na namada ivi~kunuwana da ikena nunuwapa ma kana kivikivina ikiimataki ma ivonei bo, “Bada, tamonumonu! Tuma dodo! Kinuwapoyekai bo kegha?”

³⁹Ma Yesu ivomiiri da yanunu ma tovava iyeghisi bo, “Kovi~raborabobo!” Ma yaghiyaghina yanunu ivoterei. Ma biimara ikena. ⁴⁰Ma kana kivikivina kurisi ivona bo, “Avi kubiine koyabuyabumana? Patana da ke kota~vivotumaghaneku, bo?”

⁴¹Ma kegha, peyarisi iyabumana kirakai ma ti mani kamosiyai ivivi~sisiya karakarava bo, “Wena avi tomowina da bade yanunu ma tovava evovotekatekei!”

Yesu kanuma beroberosi ikwavinisi.

(Mat 8:28-34; Luk 8:26-39)

5 ¹Yesu kana kivikivina yavata Gariri tokana idamani ma iwota. Dobuna kana vava Gerasa. ²Yesu wakiiyai iororu na yaghiyaghina tomowa sago iverupotei. Tomowina na kanuma berona gwabinai irunuma ma karawaga kamona ikiibau. ³Mara nonowa karawaga bubana kamosiyai ivivi~makiiyana ma wawaya ikutatana kavai. ⁴Mara ipeyari imana ma kaena ikutatani ma kegha da chein imanai iyaraghi ma kirama sawarisi kaena ipatumi na ivi~kiigiiyana. Ma ke kovokovoghina da wawaya ita~kuvipikapikai. ⁵Didibarai ma mariyai tomowina na karawagai ma koyiyai ikiikiirara yawara ma tuna mani wakimiyai irigharigha meyei.

⁶Tomowina ikitataweyana da Yesu ikitai. Iverau da ku maghinona ma ivi~tuwaporeruruwana ma maghighina ioru ku tano. ⁷Ma ikiirara bo, “Yesu, tam God Kiidamo Makamakiina Natuna. Avi kuna~berai kuriku? Ainowi kurim da God avanai kuni~vaghinei da kovogha ke kuna~vereku.”

⁸Nakanani ivi~sisiya iyamna Yesu namada ivona bo, “Kanuma berom, weni tomowina kekiibutawei.”

⁹Ma Yesu ivi~tarakiiyana bo, “Kam vava iyai?”

Ma ivonapotei bo, “Kakii vava Koroto Ghamana, iyamna kapeyari kirakai weni tomowina gwabinai karunuma.”^z ¹⁰Ma ivi~nowi kirakai da Yesu ke ita~kwavinisi da nani dobuna ita~kuyowei.

¹¹Ma poro yavona ghamana ke ita~rabaraba, ti na koya baranai ikamkam. ¹²Ma kanuma beroberosi Yesu kurina ivi~nowi bo, “Nani porosi kurisi kuna~vonatawekai. Ma kuni~vaghinekai da gwabisiyai kana~runuma.” ¹³Ivi~vaghinei na peyarisi tomowina ikiibutawei da inae

^z 5:9 ‘Koroto Ghamana’ na Lidiyoni ivi~sisiyei. Lidiyoni sago na Rome damsi i seri wawayisi 6~tausan.

poro kurisi. Ma nani porosi ivi~2~tausan na iverau ioru ku kiiyagirina ma itawesi ku okowa da iuma dodo.

¹⁴Ma poro kii koyakoyagha iverau inae da wawaya kwanatu kamoni ma bade dipiiyai ivonaveresi. Ma peyarisi ikiibau da aviyavisina itupuwa na matasiyai ita~ikitai. ¹⁵Yesu kurina inekiibau ma tomowina kanuma beroberosi ikiibutawei na ikitai da tuna Yesu ririnai imakamakai, ivi~gara ma gayamina ibiibai. Ikitai na peyarisi iyabumana. ¹⁶Ma iyavo kava bera kudubina ikitai na turaturasi ivi~mamataresi da aviyavisina itupuwa tomowina kurina ma bade poro kurisi.

¹⁷Ma peyarisi ivi~karei da Yesu ivonavonei da i dobu ita~kiibukuyowei.

¹⁸Yesu ku waka igerugeru da ita~nae ma nani tomowina kanuma beroberosi ikiibutawei na ivi~nowi da yavata ita~nae.

¹⁹Ma Yesu ke iti~vaghinei, ivonapotei bo, “Kegha, kenae am ku numa ma am rakaraka kuna~vonesi da aviyavisina Bada iberai kurim. Kevi~akovisi da ivi~kamyuyuwem.”

²⁰Ma vaghina, tomowina inae ma Dekapolis dobunai ivivi~mamatarar meyei da Yesu ivi~yawasi.^a Ma wawaya peyarisi ivi~deyei.

Jairas natuna ma wavine sago iyawasa.

(Mat 9:18-26; Luk 8:40-56)

²¹Yesu idamaname ku Gariri tokana nevana na toka baranai koroto ghamana iriyei kurina da imiirigwagwari. ²²Ma bade kiki numana badana sago kana vava Jairas ipisi. Tuna Yesu ikitai na maghinonai itawotei da ivi~tuwaporeruruwana, ²³ma ere nuwadugarina natuna gisina kubiine ivi~nowi kirakai, ivona bo, “Natuku wavinena igubaga kirakai da gisina kava ina~rabobo. Kade kuta~pisi, imam ku tepana kuta~terei da ita~yawasa.”

²⁴Ma Yesu ivomiiri da yavata inae. Ma koroto ghamana ikivini da ivi~kiitabitabirana.

²⁵Ma wavine sago gubagubagina nani korotona kamoni. Kana gubaga na nawaravi iviia ma tarana iverau da madegha 12 ikovi. ²⁶Yaboyabo ipeyari ivi~miiyesi ma ibunama kawai, ke ita~yawasa. Ina mura kudubina ivi~kovini ma kegha da kana gubaga irakata. ²⁷Ivi~yanei da Yesu wawaya ivivi~yawasisi, tuna kubiine koroto kamoni tuna murinai ipisi ma kana gara ivotovoni. ²⁸Inotai bo, “Kana gara kava ana~votovonotei na ana~yawasa.”

²⁹Yaghiyaghinai tarana veru ivoterei ma damina iviia da iyawasa. ³⁰Ma bade Yesu damina iviia da rewapana gwabinai ikiibau. Wawaya kamosiyai imiiritavire ma ivi~tarakiyanesi bo, “Iyi kaku gara ivotovoni?”

^a 5:20 *Dekapolis*: Dobuna kana vava Dekapolis, Grik gamosiyai iamna kwanatu imaruwa.

³¹Ma kana kivikivina ivonapotei bo, “Kekitai da koroto ikiitabitabirana. Avi kubiine kuvi~tarakiyana da iyi ivotovonim?”

³²Ma Yesu patana da ikitakitavirevire da iyi iberai. ³³Ma wavinena iakovi da aviyavisina itupuwa kurina ma ipisi Yesu kurina da maghinonai ivi~tuwaporeruruwana ma maghighina ioru ku tano. Iyabumana kirakai ma ere kirokironona vonavaghata kudubina ivi~mamatari. ³⁴Ma Yesu ivona bo, “Wavine, am vitumaghana kubiine kuyawasa. Nuwanubiyai kenae. Weni gubagina kamonai kuvovokwarakwara na karako kukiibutawei.”

³⁵Yesu ivivi~sisiya ma nani kamoni Jairas turaturana ipisi ma ivonei bo, “Natum namada irabobo. Ita vibeyebeyena wawayina kitinaviravirai. Kevoterei ma tanae.”

³⁶Ma Yesu ivi~yanatawesi ma Jairas kurina ivona bo, “Ke kuna~yabumana. Kevi~tumaghaneku.”

³⁷Ma Yesu koroto ivonatanisi da ke ita~kivini ma wawaya aroba kava ivinesi da yavata ita~nae. Ti na Pita, Jemes ma Jon (tuna na Jemes tina kikei). ³⁸Jairas ina ku numa inekiibau na Yesu nipu ghamana ivi~yanei, wawaya itutuwenoweno ma isiyasiyapa. ³⁹Iru ma ivonesi bo, “Avi kubiine kotutou ma kosiyasiyapa? Kovoterei! Wawaya kikei ke ita~rabobo, ekenakena.”^b

⁴⁰Ma wawayisi Yesu ivi~namei. Ikwavinisi ikiibau da wavine kikei ina mamai, ina maduwa, ma kana kivikivina ivi~aroba na ti kava irutinisi da irui wavine kikei kurina. ⁴¹Imana iviini ma ivonei bo, “*Talitha, koum*” iyamna “Wavine kikei, kevomiiri.”

⁴²Yaghiyaghinai ivomiiri ma ibaba tototovona ma peyaris inotakavakavai. Ma wavine kikei iyawasa na kana madegha na 12. ⁴³Nani murinai Yesu peyaris ivonatanisi da aviyavisina itupuwa na ke ini~mamatara. Ma ivonesi da wavine kikei vavai ita~verei da ita~kam.

Nasaret damsi Yesu ibarei.
(*Mat 13:53-58; Luk 4:16-30*)

6 ¹Yesu nani dobuna ikuyowei ma kana kivikivina yavata inae ina ku dobu, ku Nasaret kwanatuna. ²Ma viyakam maranai irui ku kiki numana ma ivi karei da ivivi~beyebeeyena wawaya kurisi. Peyarisi ivivi~yanei na ivivi~deyei ma ivonavona bo, “Ina akova na ikikava iviia? Ma rewapana imapatana iviia da bera ghamaghamasi eberaberai? ³Tuna na vonura tomowina. Ina maduwa na Meri ma titina yoghoyogho na Jemes, Josepa, Judas ma Saimon ma bade novunovuna na weni, yavata tamakamakai.” Ma wawayisi na Yesu ibarei.

^b 5:39 Yesu iakovi da irabobo ma ini~yawasi, tuna kubiine nakanani ivi~sisiya.

⁴Ma ivonesi bo, “Dobu ku kudubina dam peyarina God ina peroperoveta evovokaravei. Ma tuna mani ina kwanatu kamonai, kana dam ma ina rakaraka vaghata ke ita~vovokaravei.”^c

⁵Tuna kubiine Nasaret kamonai gubagubagisi viya kava ivotovonisi da ivi~yawasisi. Ma ke kovokovoghina da bera ghamaghamasi ita~berai. ⁶Ma inotakavakavai da wawayisi ke iti~tumaghanei.

Yesu kana kivikivina ivi~12 ivonatawesi.

(Mat 10:5-15; Luk 9:1-6)

Ma Yesu baba ivi~karei da kwanatu nununai ivivi~beyebeyena. ⁷Nani kamonai, kana kivikivina ivi~12 ikwaturiyariyesi. Ma ivonatawesi da ruwa ruwa ita~kiibau ma bade rewapana iveresi da kanuma beroberosi ita~kwavinisi. ⁸Ma ivonesi da i diwona ita~yuna ma ke sago avai ku tepana ita~kavari. Ke vavai, ke kutu, ke mane bo ke gara viya, kegha.^d ⁹Ma ivi~vaghinei da kaesi kii terepapara iti~kote. ¹⁰Ma ivonesi bo, “Ku kwanatu sago kona~rui na meni wawayina ini~kiikiiwemi ma ina~rutinimi ina ku numa da kana numataya, tuna yavata komakai da ami ku vomiiri marana. ¹¹Ma meni kwanatuna kamonai wawayi ke ini~kiikiiwemi ma ami dima ke ini~yanei na kovoteresi. Kaevunavunami kovi~turirighakuyowei ma konae. Ini~matakira da kovogha ina~viiya.”^e

¹²Ma kana kivikivina ivomiiri ikiibau ma wawayi kurisi idima da i berabero itinimayei ma ita~miirikupukuputei. ¹³Ma kanuma beroberosi peyarisi ikwavinisi da wawayi ikiibutawesi. Ma bade oira ikavari da wawayi gubagubagisi peyarisi ivi~kununubisi da ivi~yawasisi.^f

Jon Babataito irabobo.

(Mat 14:1-12; Luk 9:7-9)

¹⁴Wawayi peyarisi Yesu ivivi~sisiyei na Kiivavo Herodi varana ivi~yanei.^g Ma viya ivonavona bo, “Yesu tuna na Jon Babataito. Irabobo ma ivomiiri, tuna kubiine rewapana gwabinai da nani berasi ghamaghamasi eberaberai.”^h

¹⁵Ma wawayi viya ivonavona bo, “Tuna na Elaidiya.”

Ma bade viya ivonavona bo, “Tuna na God ina peroveta, nakanani ma peroperoveta mara katamaninai.”

¹⁶Kiivavo Herodi sisiyisi ivi~yanei na ivona bo, “Jon iwana akiiyaraghi ma rabobowai ivomiiri, bo?” ¹⁷Jon ina rabobo weni nakanani itupuwa. Kiivavo Herodi ina seri wawayisi ivonatawesi da Jon ivotani, ipatumi ma ku gabura iterei. Herodiyasi kubiine na nakanani iberai, iyamna

^c 6:4 Jon 4:44 ^d 6:8-11 Luk 10:4-11 ^e 6:11 Apos 13:51 ^f 6:13 Jem 5:14 ^g 6:14 Kiivavo Herodi: Herodi Antipas, Gariri kamonai ivi~kiivavo. ^h 6:14-15 Mat 16:14; Mak 8:28; Luk 9:19

tuna wavinena na varesina Piripo kawana ma ivi~tuneboi.ⁱ 18 Ma Jon mara nonowa Kiivavo Herodi kurina ivonavona bo, “Varesim kawana kuvi~tuneboi na God ina vonaviyoyovana kovi~kiigiyei.”

19 Tuna kubiine Herodiyasi mara nonowa nuwanuwana ipughupughu ma ina kayowana da Jon ita~kiivunui. Ma kegha da Kiivavo Herodi kana papara ivowai da ku gabura iterei na Herodiyasi ke kovokovoghina da ita~kiivunui. 20 Kiivavo Herodi iakovi da Jon na God ina wawaya maninina ma vovokaravina, tuna kubiine iyabuyabumanei. Ina kayowana ghamana da Jon ina sisiya iti~yanei ma kegha da ivivi~yana na notaragharagha gwabinai irakata.

21 Ma mara sago Herodiyasi keta ipanani da Jon ita~kiivunui. Kiivavo Herodi ina~tupuwa marana kubiine kam ghamana iterei. Wawaya ghamaghamasi ipisi, ti na iyavo kava Kiivavo Herodi gaburinai dobu ivivi~badei ma seri wawayisi i babada ma bade Gariri dobuna ina kiikiivavo. 22 Ma Herodiyasi natuna wiwikena irui ma iriku da Kiivavo Herodi turaturana yavata nuwanuwasi ivii kirakiyei. Ma Kiivavo Herodi wiwikena ivonei bo, “Ana~puyom. Am kayowana avai? Kevoneku ma ana~verem. 23 God matanai vonakiiyapa bagibagina atereterei da am kayowana avai na ana~puyom. Kuna~vona na aku mura nevanevana ana~verem.”

24 Ma wiwikena ikiibau ma ina maduwa ivi~tarakiyanei bo, “Aviyavisina ani~nowi da ina~vereku?”

Ma ivonapotei bo, “Kevi~nowi da Jon Babataito gayamina ina~verem.”

25 Maninina irui Kiivavo Herodi kurina ma ivonei bo, “Akayokayowei da wekarakava Jon Babataito gayamina kuna~kiiyaraghi da ku dabira kunuwani ma kuna~vereku.”

26 Ma Kiivavo Herodi ivi~nuwapoya kirakai. Ma namada babada turaturana peyarisi ina vonakiiyapa bagibagina ivi~yanei, tuna kubiine ke kovokovoghina da iti~kegha. 27 Vaghina ma yaghiyaghina taravunuwa tomowina ikwatu ipisi. Ma ivonei da Jon gayamina ita~kiiyaraghi ma ita~kavarapiyei. Tomowina inae ma gabura kamonai Jon iwana ikiiyaraghatawei, 28 ma gayamina ku dabira iuwani ma ikavaraneyei wiwikena kurina da iveri. Ma wiwikena ikavari ikiibau da ina maduwa iveri. 29 Ma Jon kana kivikivina ivi~yanei da irabobo na ipisi ma tupuwina ikavari ku karawaga da buba kamonai iterei.

Yesu wawaya 5~tausan ivi~kanisi.
(*Mat 14:13-21; Luk 9:10-17; Jon 6:1-14*)

30 Aposols ivi~12 ibaba ikovi na ivovira Yesu kurina ma ivonaverei da avi kava iberai ma ivi~beyebevena. 31 Ma wawaya peyarisi ipipisi ma inenae da

ⁱ 6:17-18 Luk 3:19-20

taraboga kegha da Yesu ma ina aposol ita~kam. Tuna kubiine Yesu ivonesi bo, “Tota kavakava tanae ku gawara makiwapana, tamakiitaweyana da tiyakam.”³² Ma ina aposol yavata wakiiyai igeru da ivomiiri.

³³Ma kegha da wawaya peyarisi ikitisi da inenae na ivogiinisi. Tuna kubiine wawaya i kwanatu bogii ma bogiiyai kaetanowai iverau. Ivi~nao da makii katamanisi ma murisiyai Yesu ina aposol yavata inekiiibau.

³⁴Yesu iwota ma koroto ghamana ikitisi da ivi~kamyuyuwesi, iyamna kii kita nakanani ma sipu kii koyakoyagha kegha. Tuna kubiine ivi~karei da kurisi na vibeyebeyena bogii ma bogiiyai iberabera. ³⁵Ravi ipika na kana kivikivina ipisi ma Yesu kurina ivona bo, “Weni dobuna na makiwapana ma namada mara ikovi. ³⁶Wawaya kevonatawesi ina~nae da iyavo kava ririnai emakamakai, ti na kwanatu viya kamosiyai ma bade dipiiyai na gwabisiyai vavai ina~gimara da ina~kam.”

³⁷Ma Yesu ivonapotesi bo, “Kegha. Tami vavai koveresi da ina~kam.”

Ma ivonapotei bo, “Te! Mane irakata ghagha! Imapatana taviiya da parawa tagimari ma weni korotona tikanisi?”^k

³⁸Ma Yesu ivi~tarakiyanesi bo, “Parawa viya gwabimiyai? Kona da kona~kitai.”

Ikitai ikovi ma ivona bo, “Parawa miikovi ma iyana ruwa weni.”

³⁹Muriyai kana kivikivina ivonesi da koroto ghamana ita~yaraghi da i gawara nununai ita~makai. ⁴⁰Ma vaghina, nani korotona iyaraghi da viya na 100 ma viya na 50. Ma peyarisi inamona tepanai imakiipika.

⁴¹Ma Yesu na parawa miikovi ma iyana ruwa iviia ma itepa ku kunuma da God ivi~kiikiwei. Ma parawa ivogimai ma kana kivikivina iveresi da ita~rereghi koroto ghamana kurisi. Ma bade iyana ivogiiya ma iveresi da irereghi. ⁴²Ma peyarisi ikam da ikam dodo. ⁴³Ma murinai kana kivikivina puwata iyuna da kode 12 ivi~tupoi. ⁴⁴Ma nani korotona kamoni tomotomowa kava ivi~yavi na 5~tausan.^l

Yesu okowa tepanai ibaba.

(*Mat 14:22-33; Jon 6:15-21*)

⁴⁵Yaghiyaghina Yesu kana kivikivina ivi~gerusi ma ivonatawesi ivi~nao da Gariri tokana ita~damana ku Betsaida kwanatuna. Ma tuna ita~makai da koroto ita~vonatawesi ita~nae. ⁴⁶Koroto ivi~kiruruwesi ikovi na ighae ku koya da ita~nipowana.

⁴⁷Ivi~didibari ma i waka na toka basunai. Ma Yesu ina kina kava na tanowai ⁴⁸ma ikitataweyana da kana kivikivina wakiiyai ivivi~paparana,

---

j 6:34 Num 27:17; 1Kgs 22:17; 2Chr 18:16; Ezek 34:5; Mat 9:36   k 6:37 Yesu kana kivikivina ivona da wawaya ita~vobigabiga da nawaravi ivi~8 ita~kovi na ina miia kudubina iti~kiikapui na ruvaruvana da nani korotona ghamana iti~kanisi.

^l 6:44 Kakawasi da natunatusi yavata ikam ma ti na ke iti~yavisi.

yanunu ivoivoi potepotei. Mara tomtom nubakutuvina kamonai, Yesu okowa tepanai ibaba inenae da namada kurisi inenekiibau. Ita~kiivuresi iti~nao ⁴⁹ma kana kivikivina ikitai da wawaya sago okowa tepanai ibababa, ma ti inotai da momosika da peyarisi ikiirara ⁵⁰ma iyabumana kirakai.

Yaghiyaghinai ivonesi bo, “Ami nota ke ina~gisi. Wena taku. Ke kona~yabumana.” ⁵¹Muriyai ku waka igeru ma yanunu inuba. Ma kana kivikivina inota kavakavai, ⁵²iyamna ikikava Yesu parawa iviyya da bera ghamana iberai na ke ita~nota kamowi. Nuwanuwasi patana da guduguduna.

Yesu Genesaret damsi ivi~yawasisi.

(Mat 14:34-36)

⁵³Yesu kana kivikivina yavata toka idamani ku dobu kana vava Genesaret ma iwota. ⁵⁴Wakiiyai iororu ma yaghiyaghinai wawaya ivogiiini da tuna Yesu. ⁵⁵Wawayisi iverau da nani dobuna ine yavui, i wawaya gubagubagisi ritowai ikavakavarisi Yesu kurina. ⁵⁶Yesu meni ku kwanatuna bo meyagina inenae na wawaya turaturasi gubagubagisi ikavarisi da namada keta baranai ma vigimara gawarisiyai ivivi~koyakoyagha. Ma ivivi~nowi kurina da kana gara damokikina ita~votovoni. Ma iyavo kava ivotovoni na kudubisi iyawasa.

Yawasa dadabuna ma yawasa maninina.

(Mat 15:1-9)

7 ¹Mara sago Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Jerusalemuwai ipisi Yesu kurina ma imiirigwagwari. ²Nuwanuwasi ipughupughu iyamna ikitai da Yesu kana kivikivina ikamkam wapawapa, ke imasi ita~tepokowakowai ma muriyai da ita~kam.

³Jiu damsi peyarisi i kiki katamana inununura bubuni ma kamosiyai na Perisi damsi ine kirakai. Ke meyani ita~kam wapawapa. Kunona okowa vivibiibiinina ita~viiya da imasi ita~tepokowakowai ma muriyai da ita~kam. ⁴Ma sago na vigimara gawarina ina~kiibutawei na maninina imasi ina~tepokowakowai ma muriyai da ina~kam. Ma bade nakanani vivitava ma kamkam sawarisi mara nonowa na ina~tepokowakowa. Weni berasi peyarisi ivi~matakira da i kiki katamana bogii ma bogiiyai ivototani.

⁵Vaghina ma Perisi damsi ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Yesu ivi~tarakiiyanei bo, “Avi kubiine kam kivikivina ita kiki katamanina ke ita~nunuri? Ekamkam ma imasi ke ita~tepotepokowai.”

⁶Ma ivonapotesi bo, “Peroveta Aisaya ivona bubuna maranai tami miiruruwaruwami ivi~sisiyemi. Rorova mara katamaninai igiruma da God ivona bo,

‘Weni wawayisi kawasiyai evonavona da evovokaraviku,
Ma nuwanuwasi inetaweyana,

7 Nuwatepasiyai evokavakavariku na iyamna kegha.
Ti mani i akova ma i kiki tepanai ibeyebyena.’”^m

8 “Ma tami na God ina sisiya bagibagisi kovovurei ma wawaya i kiki kovovotani.”

9 Ma Yesu ivona meyesi bo, “Koakova kirakai da God ina sisiya bagibagisi kobarei ma tami mani ami kiki konununuri! 10 Ami bera ani~mamatarei. Moses igiruma bo, ‘Ami mamai da ami maduwa kovopepetisi.’ ma bade igiruma bo, ‘Iyi ina mamai bo ina maduwa ini~avaberowei na koni~raboboi.’”ⁿ 11 Ma tami na ke nakanani koti~beyebyena, kovonavona da wawaya ina maduwa da ina mamai kurisi ina~vona bo, ‘Ke kovokovoghina da ani~vitemi. Aku mura kudubina na God rapenai, iyamna namada vonakiiyapa bagibagina aterei da kurina ana~suwara yavui.’^o 12 Tuna kubiine ami vibeyebyena kamoni wawaya kotarataraparisi da i mamai ma i maduwa ke ini~vitesi na ini~kamyuyuwa. 13 Nakanani koibeyebyena wawaya kurisi na God vonana murimiyai koterei ma ami kiki koviiya da ku maghinomi. Bera peyaris nakanani koberaberi.”

Aviyavisina wawaya nuwanuwasi ini~dadabui.

(Mat 15:10-20)

14 Ma Yesu koroto ikwatusi ipisi ma ivonesi bo, “Peyarimi, kovi~yana bubuniku da akova kona~viiya. 15 Aviyavisina wawaya tupuwina kupunai ina~rutonai da ku kamokamona ina~ruai na ke nuwanuwana ini~dadabui. Ma aviyavisina berona nuwanuwana kamoni ina~ghetawei da berabero ina~berai na tuna ina yawasa ini~dadabui.” 16 (-)^p

17 Muriyai Yesu koroto ikuyowesi ma irui ku numa. Ma kana kivikivina ivi~tarakiiyanei da nani miibiina na iyamna avai. 18 Ma ivonesi bo, “Tami bade neghaneghami, bo? Namada kotakovi da aviyavisina tupuwita kupunai tarutonai na ke nuwanuwata ini~dadabui God matanai, 19 iyamna wawaya ina~kam bo inuma na inoru ku kamokamona ma karakava tupuwina kamoni ina~kiibau, ma ke ku nuwanuwana ina~ruai.” Yesu na weni sisiyina iterei da vavai ma siya peyarina ivotawei da wawaya ina~kam wapawapa.

20 Ma ina sisiya ikwapanatini bo, “Aviyavisina berona wawaya nuwanuwana kamoni ina~ghetawei na tuna ini~dadabui God matanai.

---

^m 7:6-7 Isa 29:13   ⁿ 7:10 Exod 20:12, 21:17; Lev 20:9; Deut 5:16   ^o 7:11 Wawaya nakanani i vonakiiyapa bagibagina iterei na berona kana vava ‘Koban.’   ^p 7:16 Mara katamaninai giruma damsi peyaris ves 16 ke ita~terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Wawaya ere tinimi na aku sisiya kovi~yana bogai.’

²¹Wawaya nuwanuwana kamoni nota dadabusi egheghetawei da tuna berabero eberabera da vipekana wapawapa, yapiyapi, kiivunuwa, vitunebo, ²²matamatigha, kayotirana, vibero, tupuwa ina~kayowana dowadowasi, nuwakapi, avabero, kayotata ma bera neghaneghasi eberabera. ²³Weni berasi beroberosi peyarina wawaya nuwanuwana ma ina nota kamoni ekiikiibau na eberabera da wawayina na dadabuna God ku matana.”

Wavine sago Yesu ivi~tumaghanei.

(Mat 15:21-28)

²⁴Yesu Gariri dobuna ikuyowei ma ikiibau ku Taya kwanatuna. Ma kwanatu ririnai ku numa sago irui ma ke ita~kayowei da wawaya itakovi da tuna na nani dobunai. Ma ke kovokovoghina da ita~kove. ²⁵Wavine sago ivi~yana da Yesu ipisi. Wavinena natuna na wavine kikei ma gwabinai kanuma berona irunuma. Tuna kubiine yaghiyaghinai inae Yesu kurina ma maghinonai ivi~tuwaporeruruwana ma maghighina ioru ku tano. ²⁶Wavinena na Grik wavine, ma Ponisiya dobunai itupuwa, Siriya kamoni. Ma ivi~nowi Yesu kurina da kanuma berona natuna gwabinai ita~kwavini. ²⁷Ma Yesu miibiiyai ivonapotei bo, “Kunona ededa yoghoyogho ina~kam bubuna. Ke ita~biibai da kii vavai taviitawei ma kukou taveresi.”

²⁸Ma wavinena Yesu ivonapotei bo, “Bada, kuvona bubuna, ma kegha da ededa ekamkam ririgha na kukou bade kema gaburinai ekamkam.”^q

²⁹Ma vaghina, Yesu ivona bo, “Kuvonapote bubuniku. Tuna kubiine kevovira am ku numa na kuna~panani da kanuma berona natum gwabinai ikiibau.”

³⁰Iovira ina ku numa na ikitai da natuna ikenakena bubuna, iyamna kanuma berona ikiibutawei inae.

Yesu, tomowa ke ita~viviyana ma ke ita~vivisiya na ivi~yawasi.

³¹Yesu ivomiiri Taya kwanatuna ikuyowei inae ku Saidon kwanatuna. Muriyai ibaba da ku Dekapolis, tuna dobuna na Gariri tokana baranai.^r

³²Ma wawaya viya tomowa sago irutinapiyei kurina, tomowina na ke ita~viviyana ma ke ita~vivisiya. Ma wawayisi ivi~nowi da imana ku tepana ita~terei da iti~yawasi. ³³Ma Yesu koroto kamoni tomowina

---

^q **7:28** Weni miibiina kamoni ededa yoghoyogho na Jiu damsi, kukou na kupuna damsi, ma vavai na Yesu ina rewapana. Yesu ivonavona da tuna mani ina dam Israel kamosiya na ina biga irakata, tuna kubiine ke kovokovoghina da ita~kiibau kupuna damsi kurisi da ti yavata iti~yawasisi. Ma Grik wavinena kam ririgha ivi~sisiyei na ivonavona da Yesu ina rewapana irakata, tuna kubiine itekateka kirakai da natuna iti~yawasi. ^r **7:31** *Dekapolis:* Dobuna kana vava Dekapolis, Grik gamosiya iyamna kwanatu imaruwa.

irutinavurei ma imarakorakona ku tinabonaghina nevana da nevana iterei. Muriyai imana ikanui ma tomowina pepana ivotovoni. ³⁴Ma itepa da ku kunuma ikita. Ma yana itawei ma tomowina kurina ivona bo, *Ephphatha*, weni sisiyina iyamna ‘Kevotawei.’

³⁵Yaghiyaghina tinina itamobau da ivi~yana, ma pepana ivi~kiivirei da ivi~sisiya bubuna. ³⁶Ma Yesu koroto ivonatanisi da ke sago iyi kurina iti~mamatarata da avi iberai. Mara nonowa nakanani ivonavonatanisi da ke iti~mamatarata ma kegha da wawaya kurisi ivivi~sisiya. ³⁷Wawaya peyarisi inotanota kawai da ivonavona bo, “Bera peyarina eberabera bubuni! Ma bade tinapotapotasi da iyana ma kawabutabutasi da isisiya!”

Yesu wawaya 4~tausan ivi~kanisi.

(*Mat 15:32-39*)

8 ¹Mara sago koroto ghamana ivi~kiidaburana ma kii vavai na ivi~kovini. Tuna kubiine Yesu kana kivikivina ikwatusi ma ivonesi bo, ²“Weni wawayisi aikamyuyuwesi iyamna mara aroba yavata tamakai ma kii vavai kegha. ³Mikeda ere vitonarisi ana~vonatawesi na ketiyai ina~paroro, iyamna wawaya viya na dobu rabaraba ma ipisi.”

⁴Ma kana kivikivina ivonei bo, “Ke kovokovoghina da weni dobunai parawa taviiya da tikanisi. Wena dobu makiiwapana.”

⁵Ma Yesu ivi~tarakiiyanesi bo, “Parawa viya gwabimiyai?”

Ma kana kivikivina ivonapotei bo, “Parawa miikovimaruwa.”

⁶Ma Yesu nani korotona ivonesi da tanowai ita~makiipikapika. Parawina iviia ma God ivi~kiikiiwei, ivogimagimai ma kana kivikivina iveresi da ivoregghi koroto kurisi. ⁷Ma bade iyana gisigisi viya imakamakai na Yesu iviia da God ivi~kiikiiwei. Ma kana kivikivina ivonesi da ita~voreregghi. ⁸Wawaya ikam da ikam dodo ma muriyai kana kivikivina puwata iyuna da kode miikovimaruwa ivi~tupoi. ⁹Ma nani korotona kamonai na tomotomowa ivi~4~tausan. Kakawasi ma natunatusi yavata ikam ikovi na Yesu ivonatawesi inae. ¹⁰Ma kana kivikivina yavata ku waka igeru ma idamana ku Darumanuta dobuna.

Perisi damsi i kaywana da Yesu bera ghamana ita~berai.

(*Mat 12:38-42, 16:1-4*)

¹¹Perisi damsi viya ipisi da Yesu yavata iti~taghegheyana. Ma ita~rubui kubiine ivonei bo, “Bera ghamana keberai kana~kitai. Nakanani kanakovi da rewapana God gwabinai kuviiya bo kegha.”^s ¹²Ma Yesu yana itawei ma ivona bo, “Tami weni kimtina kokayokayowei da bera ghamana kota~kitai. Ma vonavaghata avonavonemi da kubiimi na ke avi berana ana~berai.”^t

^s 8:11 Mat 12:38; Luk 11:16   ^t 8:12 Mat 12:39; Luk 11:29

¹³Ma vaghina Yesu ikuyowesi da ku waka igerume, ma ivomiiri da Gariri tokana idamadamani.

Perisi damsai ma Herodi i yist.

(Mat 16:5-12)

¹⁴Ma kana kivikivina nuwanuwasi iwapa da parawa ke ita~kavari. Ma parawa sago kava wakiiyai imakamakai. ¹⁵Ma Yesu ivi~varavarisi bo, “Kokoyagha bubunimi ma kokitaruvimi Perisi damsai i yist ma Kiivavo Herodi ina yist kubiine.”^u

¹⁶Ma kana kivikivina ti mani kavakava inipusi, ivona bo, “Mikeda parawa kegha, tuna kubiine nakanani ivoneta.”

¹⁷Ma Yesu iakovi da aviyavisina ivivi~sisiyei na ivi~tarakiiyanesi bo, “Avi kubiine parawa koinuwapoyei? Patana da akoviku ke kota~viiviiya bo? Avi kubiine vonavaghata damina ke kota~viiviiya? Nuwanuwami na gudugudusi, bo? ¹⁸Matami emakamakai. Avi kubiine ke kota~kitakita? Ma tinimi emakamakai. Avi kubiine ke kota~viviiana? Kade konotanotai bo kegha,” ¹⁹da parawa miikovi avogimagimai da tomotomowa 5~tausan avi~kanisi? Ma puwata kodesi viya kovi~tupoi?”

Ma kana kivikivina ivonapotei bo, “Kode ivi~12.”

²⁰“Ma bade parawa miikovimaruwa avogimagimai da tomotomowa 4~tausan avi~kanisi. Ma puwata kodesi viya kovi~tupoi?”

Ma ivonapotei bo, “Kode miikovimaruwa.”

²¹Ma ivonesi bo, “Ma patana da vonavaghata damina ke kota~viiviiya, bo?”

Yesu, tomowa matapotapotana ivi~yawasi.

²²Yesu kana kivikivina yavata ku Betsaida kwanatuna inekiibau. Ma wawaya viya tomowa matapotapotana irutinapiyei Yesu kurina. Ma ivi~nowi da ita~votovoni da iti~yawasi. ²³Matapotapotana imana iviia ma irutini da kwanatu ikiibutawei. Matana ikanui ma muriyai na imana ku tepana iterei. Ma ivi~tarakiiyanesi bo, “Kade aviyavisina kekitakitai?”

²⁴Ikita tovana ma ivona bo, “Wawaya akitakitisi ma kitasi nakanani ma kii ita~bababa.”

²⁵Ma matana ivotovona meyei da itamotatagha na iyawasa da ikita bubuna.

²⁶Ma Yesu ivona bo, “Ke kuna~ruu ku kwanatu. Maninina kenae da am ku numa.”

Pita ivi~mamataru da Yesu na God ina Vivinevine Wawayina.

(Mat 16:13-20; Luk 9:18-21)

²⁷Yesu kana kivikivina yavata ivomiiri inae ku meyagai gisigisi Sisariya Pilipai kwanatuna ririnai. Ketiyai inenae ma kana kivikivina kurisi ivi~tarakiiyana bo, “Kovona. Wawaya isisiya da taku na iyai?”

^u 8:15 Luk 12:1   v 8:18 Jer 5:21; Ezek 12:2; Mak 4:12

²⁸Ma ivonapotei bo, “Viya evonavona da tam na Jon Babataito. Viya evonavona da tam Elaidiya, ma bade viya evonavona da tam na God ina peroveta sago.”^w

²⁹Ma ivi~tarakiyanesi bo, “Ma tami na ikikava koinuwanotanota? Taku na iyai?”^x

Ma Pita ivonapotei bo, “Tam na God ina Vivinevine Wawayina.”^y

³⁰Ma Yesu ivonatanisi da ke iti~mamata wawayi kurisi da tuna na iyai.

Yesu ina rabobo ivi~sisiyei.

(*Mat 16:21-28; Luk 9:22-27*)

³¹Yesu ivi~karei da kana kivikivina ivonavonaviakovisi bo, “Taku Wawayi Natusi ana~vokwarakwara kirakai. Ma Jiu damsi i babada ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ina~bareku. Ini~raboboku ma mara viarobina kamoni na ana~vomiri.” ³²Debiyai ivi~sisiyei kurisi, ma Pita irutini ku ririna ma iyeghai da ke nakanani ini~sisiya. ³³Ma Yesu itavira da kana kivikivina viya ikitakitisi ma Pita iyeghai bo, “Seitan, kawam epota! Nani notana na ke God ita~verem. Dobu kana akova kenotanotai.”

³⁴Ma Yesu koroto ikwaturiyariyesi da kana kivikivina yavata ipisi kurina. Ma ivona bo, “Iyi tam kekayokayowei da kuna~kivini na tam mani kuna~vere meyem, kam korosi kuna~kavari ma murikawai kuna~pisi.”^z

³⁵Tam iyai am yawasa kuna~nota kirakiyei na kuni~wapai. Ma iyi tam am yawasa kuna~nuwatawei kubiiku ma God varana biibiina kubiine na yawasa makamakii nonowina kuna~panani.^a ³⁶Mikeda wawayi dobu kudubina iti~rapenei ma ita~rabobo da kanumina ita~wapa na ina mura ke ini~vitei.

³⁷Aviyavisina ini~miiyei da kanumina ma ina yawasa ina~vii meyei? Ke sago.

³⁸Karaka weni kimtina na kawakiikiimi ma ami berabero irakata. Ma iyi taku Wawayi Natusi ina~vonaveyaveyiyeku ma vonaku ina~barei na nani wawayina ana~vonaveyaveyiyei maranai aku Mamai kana kadara kamoni aneya vovokaravisi yavata kana~pisi.”

9 ¹Ma Yesu ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi da tami viya weni kamoni God ina vikiivavona ere rewapanina ina~nekiibau na kona~kitai, ma muriyai da kona~rabobo.”

Yesu kana kita ivire.

(*Mat 17:1-13; Luk 9:28-36*)

²Mara miikovimasago ikovi na Yesu turaturana Pita, Jemes ma Jon irutini ighae koya ghamana ku tepana da ti mani kava imakamakai. Ma

^w 8:28 Mak 6:14-15; Luk 9:7-8   ^x 8:29 Jon 6:68-69   ^y 8:29 Hibru damsi gamosiyai ivona bo, ‘Mesaya.’ Grik damsi gamosiyai ivona bo, ‘Keriso.’ Ivi~ruwa iyamsi sago, ‘God ina Vivinevine Wawayina na ivonatawei da wawayi ini~yawasisi.’   ^z 8:34 Mat 10:38; Luk 14:27   ^a 8:35 Mat 10:39; Luk 17:33; Jon 12:25

maghinosiyai Yesu kana kita ivire.^b ³Ma bade kana gara ivirei da poipoi kirakiina ma vovokeyakeyuna. Wawaya dobuwai ke kovokovoghina kii gara ita~kawai da nakanani ita~poini. ⁴Ma bade ivi~aroba ikitakita na peroveta Elaidiya ma Moses inekiibau Yesu kurina da yavata ivivi~sisiya. ⁵Ma Pita ivona bo, “Bada, ibiibii kirakai da tota weni. Yobe aroba kana~vowai, sago tam kubiim, sago Moses, ma sago Elaidiya kubiine.” ⁶Pita turaturana yavata iyabumana kirakai, tuna kubiine ke itakovi da aviyavisina ivivi~sisiyei.

⁷Ma kwavu inekiibau isovosi ma kwavuna kamonai gamo sago ivona bo, “Wena na natuku, tuna nuwanuwaku. Ina sisiya kovi~yana bogai.”^c ⁸Nani murinai, Pita ma turaturana yaghiyaghinai ikitavirevire da ke sago iyi ita~kitai, Yesu ina kina kava.

⁹Ma peyarisi ivomiiri da koyiyai iororu ma Yesu ivonatanisi bo, “Bera kokitai na ke wekarakava wawaya kurisi koni~mamatar. Taku Wawaya Natusi ana~rabobo ma rabobowai ana~vomiiri na murinai koni~mamatar.”

¹⁰Tuna kubiine nani berana ikitai na nuwanuwasi kamonai itatani. Ma Yesu ina sisiya da rabobowai ina~vomiiri na ti mani kamosiyai kava ivivi~tarakiiyana meyesi da tuna na iyamna avai. ¹¹Ma Yesu kana kivikivina ivi~tarakiiyane bo, “Avi kubiine vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi evonavona da peroveta Elaidiya ini~nao ina~pisi ma God ina Vivinevine Wawayina na ini~muri?”^d

¹²Ma ivonapotesi bo, “Vonavaghata da Elaidiya iti~nao da bera peyarina ita~vovunaghi. Ma kovi~nuwanotanota da avi kubiine giruma katamana ivona da Wawaya Natusi ini~kamaghi kirakiiyei ma wawaya ina barei. ¹³Ma ani~akovimi da Elaidiya namada ipisi ma wawaya i kayowanai ivi~kayotirana kurina. Ikikava giruma katamana ivona da ita~tupuwa kurina na nakanani itupuwa.”^e

Yesu kanuma berona tomowa kikei gwabinai ikwavini.

(Mat 17:14-21; Luk 9:37-43)

¹⁴Yesu ma turaturana ivi~aroba ivovovira kana kivikivina peyarisi kurisi na ikitai da koroto ghamana imiirigwagwarisi. Ma ikitai da vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi yavata ivivi~gamowana.

¹⁵Peyarisi Yesu ikitai da ipipisi na ivi~deyei. Ma iverupotei da ivi~kiikiiwei. ¹⁶Ma ivi~tarakiiyane bo, “Avi koigamowanei?”

¹⁷Ma tomowa sago koroto kamonai ivonapotei bo, “Bada, natuku arutinapiyei kurim, iyamna kanuma berona gwabinai irunuma da

^b 9:2-7 ²Pit 1:17-18 ^c 9:7 Mat 3:17; Mak 1:11; Luk 3:22 ^d 9:11 Mal 4:5; Mat 11:14

^e 9:13 Yesu ivivi~miiba da Jon Babataito na Elaidiya nakanani. Ma Kiiyavo Herodi namada ivi~kayotirana da Jon iwana ikiiyaraghi da ivi~raboboi.

ke ita~vivisisiya. ¹⁸Maranai natuku evowavowai na eparoparoro, kawapuropurona ekiikiibau ma okena itarakikitei. Ma muriyai tupuwina epatopatokiiana. Kam kivikivina avi~nowi kurisi da ita~kwavini na ibera kavai.”

¹⁹Ma Yesu ivona bo, “O, tami weni kimtina na ami vitumaghana kegha. Mara iguri ghagha yavata tamakamakai ma patana da ke kota~vivitumaghana. Karakava da koinibariku. Vaghina, tomowa kikei korutinapiyei.”

²⁰Irutinapiyei kurina na kanuma berona Yesu ikitai ma iberai da tomowa kikei iparoro, ipeku ku tano ma ivivi~kiivirevirei ma kawapuropurona ikiikiibau. ²¹Ma Yesu tomowa kikei ina mamai ivi~tarakiiane bo, “Mara avai weni gubagina gwabinai ivi~karei?”

Ma ivonapotei bo, “Namadani kava, gisinai ivi~karei. ²²Mara ipeyari itawei ku keyama karakaratina ma ku okowa, virabobona kubiine. Kade, kovokovoghina bo kegha da kuni~kamyuyuwakai ma kuni~vitekai?”

²³Ma Yesu ivonapotei bo, “Avi kubiine kuvona bo, ‘kovokovoghina bo kegha?’ Wawaya ini~tumaghana na kovokovoghina da ina~tupuwa.”

²⁴Ma yaghiyaghinai tomowa kikei ina mamai ivona bo, “Aitumaghanem ma kegha da aku nota igisi. Kuni~viteku da aku vitumaghana ina~rakata.”

²⁵Yesu ikitai da wawaya peyaris iivi~veraveruwana kurina ma yaghiyaghinai kanuma berona iyeghai bo, “Kanuma berom, kam vava kawabuta ma tinapota na kevi~yaneku. Sisiya bagibagina avereverem da tomowa kikei kekiibutawei ma ke meyani da kuna~vovira kurina!”

²⁶Nani kanumina berona ikiirara, tomowa kikei inukei ma ikiibukuyowei. Ma tomowa kikei kitana da nama ita~rabobo ma wawaya peyaris ivonavona bo, “Irabobo!” ²⁷Ma Yesu tomowa kikei imana iviia ma itinavomiirini da imiiri.

²⁸Muriyai ku numa irui ma kana kivikivina gavunai ivi~tarakiiane bo, “Avi kubiine kanuma berona kwavinina kabera kavai?”

²⁹Ma ivonapotesi bo, “Kona~nipowana kirakai da kanuma beroberosi weni kanumina nakanani kona~kwavinisi da ina~kiibau.”

Yesu ina rabobo ivi~sisiya meyei.

(Mat 17:22-23; Luk 9:43b-45)

³⁰Nani dobuna ikuyowei ma Gariri dobuna kamonai ibaba inenae. Ma Yesu ke ita~kayokayowei da wawaya itakovi da mike ineyana, ³¹iyamna kana kivikivina kurisi ivivi~beyebejena. Ivonesi bo, “Wawaya ini~wawana da Wawaya Natusi kana ghavighaviya ku imasi ina~tere. Ini~rabobo ma mara viarobina kamonai na ina~vomiiri.”

³²Ma kana kivikivina nani sisiyina ivi~yanei na ke itakovi. Ma iyabumana, tuna kubiine ke iti~tarakiiane da iyamna iti~debei.

Iyai kana vava ita~rakata?

(Mat 18:1-5; Luk 9:46-48)

³³ Yesu kana kivikivina yavata ku Kapeniyam kwanatuna inekibau. Ma numiiyai ivi~tarakiiyanesi bo, “Ketiyai na aviyavisina kovivi~gamowanei?”

³⁴ Ma kana kivikivina ke ita~vonapotei iyamna ketiyai ivivi~gamwana da kamosiyai iyi kana vava ita~rakata.^f ³⁵ Yesu imakiipikapika ma kana kivikivina ivi~12 ikwatusi ma ivonesi bo, “Mikeda kekayokayowei da God matanai kuni~nao na kevi~muritaweyana. Ketereoruwe meyem da tam turaturam i bigabiga.”^g ³⁶ Ma wawaya kikei sago irutinapiyei da basusiyai ivi~miirini. Ku dogarina iterei ma kana kivikivina ivonesi bo, ³⁷ “Iyi tam avakuwai wawaya kikei sago kuni~kiikiiwei na bade taku kikiikiiweku. Ma iyi tam kuni~kiikiiweku na aku Mamai ivonataweku na tuna bade kikiikiiwei.”^h

Iyai ke ita~vivikawapateta na kwinata.

(Luk 9:49-50)

³⁸ Jon ivona bo, “Bada, tomowa sago kakitai, avamuwai kanuma beroberosi ikwavikwavinisi. Ma tuna na ke tota ita wawaya kubiine kavonatani.”

³⁹ Ma Yesu ivona bo, “Ke kona~vonatani. Wawaya avakuwai bera ghamaghamasi ina~berai na muriyai ke kovokovoghina da yaghiyaghinai kaku vava ina~kiiviberoi. ⁴⁰ Wawaya iyai ke ita~vivikawapateta na kwinata.ⁱ ⁴¹ Vonavaghata avonavonemi da meni wawayina iakovim da tam na taku rapekuwai ma avakuwai okowa ina~verem na God wawayina ini~miiyei.”^j

Ke wawaya kuna~ruyaghai da berabero ina~berai.

(Mat 18:6-9; Luk 17:1-2)

⁴² “Meni wawayina itumaghaneku da tuna na weni wawaya kikei nakanani na ke meyani kuna~ruyaghai da berabero ina~berai. Kuna~ruyaghai da ina~peku na kovogha ghamana kuna~viiya, ita~biibii kirakai da wakima vitana iwamuwai ita~kuni ma ku yegai ita~tawem. ⁴³ Imamuwai bera berona kuta~berai na imam kuta~boritawei. Ibiibai da imam nevana kava ma yawasa makamakii nonowina kuna~panani. Ma ibero kirakai da imam ruwa ma kuna~nae ku keyama karata makamakii nonowina. ⁴⁴ (-) ⁴⁵ Ma kaemuwai bera berona kuta~berai na kaem kuta~boritawei. Ibiibai da kaem nevana kava ma yawasa makamakii

^f 9:34 Luk 22:24   ^g 9:35 Mat 20:26-27, 23:11; Mak 10:43-44; Luk 22:26

^h 9:37 Mat 10:40; Luk 10:16; Jon 13:20   ⁱ 9:40 Mat 12:30; Luk 11:23   ^j 9:41 Mat 10:42

nonowina kuna~panani. Ma ibero kirakai da kaem ruwa ma ku keyama karakaratina ina~tawem. ⁴⁶(-) ⁴⁷Ma matamuwai bera berona kuta~berai na matam kuta~tupatawei. Ibiibai da matam nevana kava ma God ina ku vikiivavona kuna~rui. Ma ibero kirakai da matam ruwa ma ku keyama karakaratina ina~tawem.^k ⁴⁸Nani gawarinai na, ‘Wawaya kii motamota ke meyani ina~rukwa, nonowa viyosi ina~kanikani. Ma keyama ke meyani ina~peki, mara nonowa ina~karakarisi.’^l

⁴⁹“Ma bade kudubimi keyama ina~karimi da avi berona ami yawasa kamonai na peyarina ina~kara yavui da biibiina kava ina~makai.”

⁵⁰“Ma yegai na biibiina ma kegha da damina ina~wapa na ikikava kona~berai da damina ina~vovira? Ke kovokovoghina. Kobera meyemi da tami nakanani ma yegai damina biibiina, ere nuwanubami komakai ma kovi~nuwasago.”^m

Yesu vikiitawetaweyana ivi~sisiyei.

(Mat 19:1-12; Luk 16:18)

10 ¹Yesu kana kivikivina yavata Gariri dobuna ikuyowei ma inae ku Judiya dobuna. Ma Jodan okowina idamani da ku nevana. Ma mara nonowa koroto bogii ma bogiiyai ipipisi kurina ma ikikava mara nonowa vibeyebeyena itereterei, nakanani ivivi~beyebeeyena kurisi.

²Ma Perisi damsi viya ipisi da Yesu ita~rubu tovonni. Tuna kubiine ivi~tarakiiyanei bo, “Vonaviyoyovana kamonai vivaghina emakamakai bo kegha da tomowa kawana ina~barei?”

³Ma Yesu ivonapotesi bo, “Moses aviyavisina igirumi?”

⁴Ma Perisi damsi ivona bo, “Moses ivi~vaghinei da maranai tomowa kawana ina~barei na kana bera weni. Vikiitawetaweyana sisiyina ina~girumi da wavinena ina~verei ma ina~vonatawei da ina~nae.”ⁿ

⁵Ma Yesu ivonesi bo, “Ami vitinapota irakata ma nuwanuwami gudugudusi, tuna kubiine Moses nakanani igirumi. ⁶Kota~notai da dobu karenai ‘God wawaya iyamonisi da tomowa ma wavine.’^o ⁷‘Tuna kubiine tomowa ina mamai ma ina maduwa ina~kuyowesi da kawana yavata ini~kiiikapu^p ⁸da tupuwsu sago.’ Tuna kubiine ivi~ruwa ini~sagosi da ke ruwa, ti na sago. ⁹God tomowa ma wavine ivi~sagosi, tuna kubiine wawaya ke ini~bogebogesi.”

¹⁰Muriyai Yesu kana kivikivina yavata numiiyai imakamakai na ivi~tarakiiyanei da ina sisiya na iyamna avai. ¹¹Ma ivonapotesi bo,

---

^k 9:47 Yesu ke ita~vonavona da imata bo kaeta kata boritawei bo matata kata~tupatawei. Ivi~miiba da berabero ita yawasa kamonai katinimayei ma kata~votere tuwanonowi. ^l 9:48 Mara katamaninai giruma damsi viya vesis 44 ma 46 iterei ves 48 nakanani. Isa 66:24 ^m 9:50 Mat 5:13; Luk 14:34-35 ⁿ 10:4 Deut 24:1-4; Mat 5:31 ^o 10:6 Gen 1:27, 5:2 ^p 10:7-8 Gen 2:24

“Tomowa kawana ina~barei da ini~kiitawetaweyana ma wavine vuna ina~ravaghi, tuna na berabero, vipekana wapawapa eberaberi.^q 12 Ma bade wavine kawana ina~barei ma tomowa vuna ina~ravaghi, tuna na berabero, vipekana wapawapa God ku matana.”

Yesu ededa yoghoyogho ivi~biibiinisi.

(Mat 19:13-15; Luk 18:15-17)

¹³ Mara sago wawaya ededa yoghoyogho irutinapiyesi da Yesu ita~votovonisi ma iti~biibiinisi. Ma kana kivikivina iyeghisi ma ededa itarapaparisi. ¹⁴ Ma Yesu ikitisi ma ke iti~nuwabiibiyesi na ivonesi bo, “Ededa kovoteresi da ina~pisi kuriku. Ke kona~tarapaparisi iyamna iyavo kava weni ededisi nakanani na God ina vikiivavona kamonai emakamakai. ¹⁵ Vonavaghata avonavonemi da iyi tam kekayokayowei da God ina vikiivavona kamonai kuna~makai na kebera meyem da weni ededisi i yawasa nakanani. Ke kuna~berai na ke meyani kuna~rui God ina vikiivavona ku kamona.”^r ¹⁶ Ma ededa yoghoyogho itaraghavusi, imana ku tepasi iterei ma ivi~biibiinisi.

Mura tomowina ipisi Yesu kurina.

(Mat 19:16-30; Luk 18:18-30)

¹⁷ Yesu ivomiiri da baba iti~karei ma tomowa sago iverau kurina ma maghinonai ivi~tuwaporeruruwana. Ma ivonei bo, “Bada biibiim, avi ana~berai da yawasa makamakii nonowina ana~viiya?”

¹⁸ Ma Yesu ivonapotei bo, “Avi kubiine kuvona da taku biibiiku? Ke sago wawaya biibiina dobuwai, ma God ina kina kava na biibiina. ¹⁹ Sisiya bagibagisi namada kuakovi. ‘Ke kuna~kiivunuwa, ke kuni~pekana wapawapa, ke kuna~yapi, ke kuni~mamatara bero, ke wawaya ina mura kuna~vogavui da kuni~rapenei, ma bade ami mamai da ami maduwa kovopepetisi.’”^s

²⁰ Ma tomowina ivona bo, “Bada, gisikuwai avi~karei ma patana da weni sisiyisi bagibagisi peyarina avovotekatekei.”

²¹ Ma Yesu tomowina ikita bogai ma nuwanuwana iviini. Ma ivonei bo, “Bera sago kava kuta~berai. Kenae ma aviyavisina peyarina rapemuwai na kevi~gimarei. Ma nani manena kuna~viiya da wawaya moyamoyakisi kuna~veresi da kunumai am mura makamakii nonowina kuna~panani. Ma muriyai na kepisi da kuna~kiviniku.” ²² Tomowina Yesu ina sisiya ivi~yanei na ivi~nuwapoya kirakai da idune. Ma ere nuwapoyina inekuyowei iyamna ina mura na ghamana.

²³ Ma Yesu ikitavirevire ma kana kivikivina ivonesi bo, “Ipiropiro kirakai da mura wawayisi ina~rui God ina ku vikiivavona.”

^q 10:11-12 Mat 5:32; 1Kor 7:10-11   ^r 10:15 Mat 18:3   ^s 10:19 Exod 20:12-16; Deut 5:16-20

²⁴Ma kana kivikivina ina sisiya ivi~yanei na ivi~deyei. Ma Yesu sisiyina ivona meyei, “Natunatuku, ipiropiro kirakai da wawaya God ina ku vikiivavona ina~ru. ²⁵Ikikava ipiropiro da kamel unubu ku bonaghina ita~susura na bade nakanani ipiropiro kirakai da mura wawayina ita~ru. God ina ku vikiivavona.”

²⁶Kana kivikivina ivi~deye kirakiyei ma kamosiyai ti mani ivi~tarakiikiyana meyesi bo, “Nakanani na iyavo yawasa ina~panani?”

²⁷Yesu ikita bogiisi ma ivonesi bo, “Wawaya kurisi na ke kovokovoghina. Ma God kurina na kovokovoghina, iyamna tuna kurina bera peyarina na itekateka kirakai.”

²⁸Ma Pita ivonapotei bo, “Ma tokai na ikikava? Aviyavisina kudubina kaverukuyowei da kakivikivininim.”

²⁹Ma ivonapotesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, iyavo kava God varana biibiina kubiine bo taku kubiiku i numa bo varevaresisi, novunovusi, maduwa da mamai, natunatusi bo i tano ikuyowei, ³⁰na ti damsi weni maranai aviyavisina iverukuyowei na maghimaghaghina dobuwai bade ina~panana meyei. Numa, vivaresina, vinovuna, maduwa mau, vinatuna bo tano ina~panani da ina~sasara.^t Ma bade nani kamoni wawaya ini~tupaketowanesi. Ma maghinotiyai marana epipisi da yawasa makamakii nonowina ina~panani. ³¹Ma iyavo kava weni yawasina kamoni inao na karakava ini~muri. Ma iyavo kava weni yawasina kamoni imuri na karakava ini~nao.”^u

Yesu ina rabobo ivi~sisiya meyei.

(Mat 20:17-19; Luk 18:31-34)

³²Yesu kana kivikivina yavata igheghae ku Jerusalem ma kana kivikivina ivi~deyei da tuna ivi~nao. Ma bade iyavo kava ivivi~kaeturanesi na iyabuyabumana kirakai da aviyavisina ita~tupuwa Jerusalem kamoni. Ma Yesu turaturana ivi~12 itinavivirisi ma ivona meyesi da aviyavisina ita~tupuwa kurina. ³³Ivonesi bo, “Ku Jerusalem taghae na wawaya sago taku Wawaya Natusi ini~wawaneku taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi kurisi. Ini~tupavireku da wavu ina~vereku ma ina~vonakiyaragha da ini~raboboku. Ma kupuna damsi ku imasi ina~tereku da ³⁴ini~avaberoweku, ina~kanuku ma ina~widiku ma muriyai na korosiyai ini~raboboku. Ma mara viarobina kamoni na rabobowai ana~vomiiri.”

Jemes da Jon ivi~nowi.

(Mat 20:20-28)

³⁵Ma Zebedi natunatuna Jemes da Jon inae Yesu kurina ma ivona tovoni bo, “Bada, akii kayowana kuna~berai.”

^t 10:30 *ina sasara*: Sasara iyamna sago ina~verukuyowei na 100 ina~panani.

^u 10:31 Mat 20:16; Luk 13:30

³⁶Ma ivonapotesi bo, “Aviyavisina ana~berai kubiimi?”

³⁷Ma ivi~ruwa ivona bo, “Akii kayowana da kuni~vaghinei da am vikiivavona kadakadarina kamonai, sago katagheyamuwai ma sago dugemuwai kana~makai da tibada patapata.”

³⁸Ma Yesu ivonapotesi bo, “Ke kotakovi da aviyavisina koisisiyei. Tami kovokovoghimi da aku redu kona~karapotai, bo? Kovokovoghimi da ikikava ana~babataito nakanani kona~bapataito, bo?”^v

³⁹Ma ivonapotei bo, “Kovokovoghikai.”

Ma ivonesi bo, “Vonavaghata da ikikava vokwarakwara reduna anumai na nakanani konuma. Ma ikikava rabobowai ana~babataito na nakanani kona~babataito. ⁴⁰Ma taku na aku rewapana kegha da wawaya ana~vinesi da iyi katagheyakuwai bo dugekuwai ina~makai. Nani gawarisi na God ivovunaghi ma kii wawaya ivinesi ikovi.”

⁴¹Maranai turaturasi imaruwa ivi~yanei da Jemes ma Jon weni nakanani ivi~nowi na nuwanuwasi ipughu kirakai. ⁴²Ma Yesu ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Koakovi da kupuna damsi i babada na ivi~rewapana kirakai. Ma bade i wawaya ghamaghamasi na ekayokayotata kirakai.”^w ⁴³Ma tami na ke nakanani kona~berai. Iyi tam kamomiyai kekayokayowei da kuni~wawayaghama na ketereoruwe meyem da tam na turaturam kudubisi i bigabiga.^x ⁴⁴Ma iyi tam kekayokayowei da kuni~nao na tam kebera meyem da kuni~sleiv turaturam kubiisi. ⁴⁵Ma bade taku Wawaya Natusi ke ata~pisi ku dobu da wawaya vitaku ita~kavari. Kegha, apisi da wawaya vitasi ata~kavari. Aku yawasa ana~suwara da wawaya peyarisi ana~gimaratawesi.”

Yesu, Batimeyas ivi~yawasi.

(Mat 20:29-34; Luk 18:35-43)

⁴⁶Yesu kana kivikivina yavata inekiibau ku Jeriko kwanatuna. Koroto ghamana ivivi~kaeturanesi inae da Jeriko kwanatuna ikiibukuyowei. Ma keta baranai tomowa matapotapotana imakamakai da mane kubiine ivivi~nowi. Tuna na Timeyas natuna, kana vava na Batimeyas. ⁴⁷Ma ivi~yana da nani Nasaret tomowa Yesu ketiyai inenae na kwatu ivi~karei, ikiikiirara bo, “Yesu! David Tupurereghina, kevi~kamyuyuweku.”

⁴⁸Ma wawaya peyarisi iyeghai ma ivonei da kawana ita~pota. Ma kegha da ighekiirara, “David Tupurereghina, kevi~kamyuyuweku!”

⁴⁹Ma Yesu ivi~kiimiiriyeyi ma ivona bo, “Kokwatui da ina~pisi.”

Ma wawaya matapotapotana ivonei bo, “Kevi~nuwabiibai ma kevomiiri. Ekwatukwatum.”

^v 10:38 Luk 12:50   ^w 10:42-43 Luk 22:25-26   ^x 10:43-44 Mat 23:11; Mak 9:35; Luk 22:26

⁵⁰Ina kwarewa ivi~rupiitawei ma yaghiyaghinai ivomiiri ma ibaba inae Yesu kurina.

⁵¹Ma Yesu ivi~tarakiyanei bo, “Avi ana~berai kubiim?”

Ma Batimeyas ivona bo, “Bada, aku kayowana da ata~kita.”

⁵²Ma Yesu ivona bo, “Am vitumaghana kubiine kuyawasa, nuwabiibiyai kenae.”

Yaghiyaghinai ikita ma Yesu ikivini da yavata ibaba inae.

Yesu ku Jerusalem irurui na wawaya ivi~kiikiwei.

(Mat 21:1-11; Luk 19:28-40; Jon 12:12-19)

11 ¹Yesu kana kivikivina yavata ibaba inenae da gisina kava ku Jerusalem ita~nekiibau, ma Betani da Betipadi ku meyangisi ipisi, ti na Oliv koyana barabaranai. Ma kana kivikivina ruwa ivonatawesi da iti~nao. ²Ivonesi bo, “Kona, ma nani meyangina maghinotai kona~rurui na donki votuna wariwarimina kona~kitai. Wawaya ke meyani ita~geru tovon. Uravina korupami ma korutinapiyei wike. ³Ma mikedda wawaya ini~tarakiyanemi bo, ‘Avi kubiine donki uravina koruparupami?’ na kovonesi bo, ‘Bada ekayokayowei. Ke mara gurina ma ina~vovirei.’”

⁴Ivi~ruwa irui ku meyangi da keta baranai numa sago matuketinai donki wariwarimina ipanani ma ivi~karei da uravina ita~rupami. ⁵Ma wawaya viya ikitisi na ivonesi bo, “Avi kubiine nani donki uravina koruparupami?”

⁶Ma ikikava Yesu ivonavonesi na nakanani ivonaveresi na wawayisi ivi~vaghinei. ⁷Ma donki irutini ivovira Yesu kurina. Ma kii tarasovo ivi~tawanepeyana donki ku tepana ma Yesu igeru. ⁸Ma wawaya peyarisi kii tarasovo ketiyai ikepana ma bade viya kiiragharaghasi dipiiyai iyaragha da ketiyai itawei. ⁹Ma kana koroto Yesu maghinonai ma murinai ibababa na ikarakarayogosi bo,

“Hosana! Kaigheghenim!

Bada avanai kepipisi! Tam na Bada ina vibiibiina kamonai!”

¹⁰Ita kaekiki David kana viteparara epipisi ma ina vikiivavona na Bada God ini~biibiini!

Hosana! God, kiidamo makamakiim, kaigheghenim!”

¹¹Yesu irui ku Jerusalem, ma maninina inae ku Taparoro Numana. Ikitavirevire ma namada ravi ipika, tuna kubiine kana kivikivina ivi~12 yavata ikiibau ku Betani meyangina.

Yesu koweya imagi.

(Mat 21:18-19)

¹²Mara itom ma Betani meyangina ikiibutawei inenae da Yesu vitonara ikarai. ¹³Ikitataweyana da koweya inumoi ikitai. Ma iverubanenegi,

y 11:9 Psa 118:25-26

ita~kitai da iame bo kegha. Inekiibau na ipanani da amena kegha, iyamna ke kana mara da koweya itame. ¹⁴Ma nani kiina imagi bo, “Ke meyani wawaya amem ina~kam tovonu.”

Ma kana kivikivina ivi~yanei da nakanani ivivi~sisiya.

Yesu wawaya Taparoro Numana kamona ikwavinisi.

(Mat 21:12-17; Luk 19:45-48; Jon 2:13-22)

¹⁵Yesu inekiibau ku Jerusalem ma irui Taparoro Numana garina ku kamona. Ma vigimara wawayisi ma iyavo kava gwabisiyai igimagimara na kwavinisi ivi~karei. Iyavo kava gabubu ivivi~gimara bo mane ivivi~vovivirana na i kemakema ivi~kuririghana.^z ¹⁶Ma keta igudui da wawaya ke kovokovoghina da i vigimagimara sawarisi yavata Taparoro Numana garina ku kamona ita~rui. ¹⁷Ma ivi~beyebeyena kurisi, ma nani kamona ivonesi bo, “Giruma katamana kamona evonavona bo, ‘Aku numa na nipowana numana dam ma dam kubiisi.’”

‘Ma tami koberai da tuna yapiyapi damsi i numa.’”^a

¹⁸Ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ina sisiya ivi~yanei na ivi~karei da keta iekwekwai da ikikava iti~raboboi. Ma Yesu iyabuyabumane iyamna ina vibeyebeyena ivi~rewapana kirakai da koroto kudubina itinavivirisi.

¹⁹Ma ravi ipika na Yesu kana kivikivina yavata Jerusalem kwanatuna ikiibutawei.

Koweya kiina isivi.

(Mat 21:20-22)

²⁰Mara itom na Yesu kana kivikivina yavata ibaba inenae ku Jerusalem ma ikitai da koweyina Yesu imagi na isivisi ma ipoki. ²¹Ma Pita nani koweyina inotapanani na Yesu ivonei bo, “Bada, kekitai. Koweyina kuimagi na ikaragavovori.”

²²Ma Yesu ivonesi bo, “God kovi~tumaghane. ²³Vonavaghata avonavonemi da iyai weni koyana ita~vonei bo, ‘Kenae, ku yegai kuna~tawem,’ ma aviyavisina isisiyei na nani kamona notaragharagha gwabinai kegha da nuwanuwana kudubina ini~tumaghana da nani berana ina~tupuwa na God ina~berai.^b ²⁴Tuna kubiine avonavonemi da aviyavisina ami nipowana kamona koinowi na kovi~tumaghana da ami kayowana namada gwabimiyai, God ina~veremi. ²⁵Ma kuna~vomiiri da kuta~nipowana na kuna~notapanani da nuwanuwam kamona

^z 11:15 Pasova kamna kubiine na wawaya i dobu bogii ma bogiyyai iriyesi ma i mane kitasi bogii ma bogiyyai. Wawaya viya i biga da mane ivivi~vovivirana da Jiu damsi i ku mane. Ma ghamoghamo igimagimara suwara kubiine.   ^a 11:17 Psa 118:25-26

^b 11:23 Mat 17:20; 1Kor 13:2

kwinam ina berabero patana da kutatani emakamakai na kenotatawei. Kuna~notatawei na am Mamai kiidamowai bade am berabero ina~notatawei.”^c 26 (-)^d

Taparoro babadisi Yesu ina rewapana ivi~taravirei.

(*Mat 21:23-27; Luk 20:1-8*)

²⁷Yesu kana kivikivina yavata ivovirame ku Jerusalem. Ma Yesu Taparoro Numana garina kamoni ibababa na taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada ipisi kurina ma ivonamatakitakitei bo, ²⁸“Avi rewapanina kuviini ma iyi nani rewapanina iverem da weni berasi keberaberi?”

²⁹Ma Yesu ivonesi bo, “Aku vitarakiiyana sago kava ana~terei kurimi. Kona~vonapoteku na bade ana~vonemi da aku rewapana imapatana aviiya da weni berasi aberaberi. ³⁰Jon ina rewapana na imapatana iviia da ibabataito? Kunumai ipisi bo wawaya gwabisiyai? Kovoneku.”

³¹Ma kamosiyai ti mani ivivi~sisiya bo, “Mikeda kata~vona da ina rewapana kunumai ipisi na ina~kayovoneta bo, ‘Avi kubiine Jon ke koti~tumaghanei?’ ³²Ma bade kata~vona da rewapana wawayota gwabisiyai iviia na iyavo kava i nota da Jon na peroveta na ti damsi nuwanuwasi ita~pughu kurita.” Koroto ghamana iyabuyabumanesi, iyamna wawaya peyarisi inotanotai da Jon na God ina peroveta. ³³Tuna kubiine Yesu kurina ivona bo, “Ke katakovi.”

Ma ivonesi bo, “Nakanani da bade ke ana~vonemi da iyi rewapana ivereku da weni berasi aberaberi.”

Vao kana koyakoyagha miibiina.

(*Mat 21:33-46; Luk 20:9-19*)

12 ¹Ma Yesu ivi~karei da miibiyai kurisi ivivi~sisiya. Ivona bo, “Mara sago tomowa greipi ivoni ina vao kamoni. Ma wakimiyai igariya ma mewa iyabai da greipi amesi inuwani ma ititugudagudai da muina kava ita~viiya. Ma numa kweta ivowai da wawaya ita~makai da greipi ita~potapotai. Muriyai ina vao na wawaya ku imasi iterei da ita~koyaghi ma inumataya ku dobu sago.^e ²Ma kana mara ipisi da greipi imenai na ina bigabiga sago ivonatawei da kana reregha ita~viiya. ³Ma vao kana koyakoyagha, bigabiga wawayina ivotani, ivowai ma ikwavini da imana kwebuna ma ivovira vao badana kurina. ⁴Ma bade kana viruwa ivonatawei inae kurisi. Ma gayamina iravi ma ivi~kayoberoberowanei. ⁵Ma bade kana viaroba ivonatawei ma tuna na ikiivunui. Muriyai

^c 11:25-26 Mat 6:14-15 ^d 11:26 Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 26 ke ita~terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Ma i berabero ke kuna~notatawei na bade ami Mamai kunumai am berabero ke ina~notatawei.’ ^e 12:1 Isa 5:1-2

na peyarisi sago sago duma ivi~vonataweyana inae da viya ivowa kirakiiyesi ma viya ivi~kiivunuwana. ⁶Vao badana na ina wawaya turina gwabinai da ita~vonatawei. Tuna na natuna tomowina ma nuwanuwana ivii kirakiiyei. Murina vaghata na natuna ivonatawei ma ivona bo, ‘Anotanotai da natuku ina~vokaravei.’ ⁷Ma vao kana koyakoyagha ivi~ogatara ma ivona bo, ‘Nokona natuna. Vao badana ina~rabobo na weni tanona buderina ina~damana da tuna ini~rapenei. Tuna kubiine takiiyunui ma tanona na tota mani tirapenei.’ ⁸Ma vaghina ivototani, ikiiyunui ma gari ku kupuna itawanakiibuwei.”

⁹Ma Yesu ivi~tarakiiyanesi bo, “Ma vao badana na aviyavisina ina~berai? Ina~nae da vao kana koyakoyagha ini~kiivunuwana ma vao na dam viruwa ina~veresi. ¹⁰Ma tami na giruma katamana kovi~yavi na damina koviini bo kegha? Igiruma bo,

‘Vonura damsi wakima ibarei,

Ma Bada nani wakimina iviia ma iterei da tepanai numa vuna ivowai.

¹¹ Weni berana Bada iberai na ibiibii kirakai kurita.’”^f

¹²Nani murinai taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi keta iekwekwai da Yesu ita~paniya, iyamna iakovi da nani miibiina kamonai na ti ivivi~wavusi. Ma koroto ghamana iyabumanesi, tuna kubiine ivoterei ma inae.

Wawaya teks iti~miiyei bo kegha?

(Mat 22:15-22; Luk 20:20-26)

¹³Muriyai Perisi damsi ma Kiivavo Herodi ina wawaya viya ivonatawesi Yesu kurina da iti~kaetina. I kayowana da Yesu iti~sisiya bero na wavu ita~verei. ¹⁴Ipisi Yesu kurina ma ivona bo, “Bada, kakovi da tam tomowa kiimatanim. Tam ke miiriruwaruwam, iyamna namanaki wawaya ghamaghamasi bo wawayota ma peyarisi kurisi am vibeyebeyena na maninina kavakava. Vonavaghata tepanai na God ina keta kibeyebeyena. Ma kevona, Kiivavo Ghamana Sisa ina teks kani~miiyei na tuna na bera maninina bo kegha? Tam kivaghinei bo kegha da kani~miiyei?”

¹⁵Ma Yesu iakovi da ivivi~kaetina na ivonesi bo, “Avi kubiine ku poko kota~tereku? Mane sago kokavarapiyei da ana~kitai.”

¹⁶Mane sago iverei na ivi~tarakiiyanesi bo, “Wena iyi maghighina ivi~gubegubei? Ma iyi kana vava igirumi?”

Ma ivona bo, “Kiivavo Sisa.”

¹⁷Ma Yesu ivona bo, “Aviyavisina Sisa rapenai na Sisa koverei. Ma aviyavisina God rapenai na God koverei.”

^f 12:10-11 Psa 118:22-23

Wawaya Yesu ina sisiya ivi~yanei da ivi~deyei.

Raborabobosi ina~vomiiri na ivi~sisiyesi.

(Mat 22:23-33; Luk 20:27-40)

¹⁸Ma Sadusi damsi inotai da wawaya ina~rabobo na ke ina~vomiiri. Ma vikaetina kubiine ipisi Yesu kurina ma ivonei bo,^g ¹⁹“Bada, Moses ina vonaviyoyovana kamoni igiruma da tomowa tatavinena ina~rabobo da kawana ina~verukuyowei ma natunatusi kegha na varesina sago kwapurina ina~ravaghi da ini~tuwa. Ma nani ededisi na tomowina raborabobona natunatusa.^h ²⁰Vaghina ma, mara sago tomowa titina yoghoyogho miikovimasago. Tomowina itavine ma ke iti~tuwa ma irabobo. ²¹Tina kikei sago vonaviyoyovana inunuri da kwapurina iravaghi. Ma tuna bade ke iti~tuwa ma irabobo. Ma nakanani itupuwa tina kikei viarobina kurina. ²²Nakanani ma tomotomowa miikovimaruwa kwapurina sago iravaghi ma ke sago iyai iti~tuwa ma peyarisi irabobomakai. Turina na bade kwapura irabobo. ²³Ma mara damonai God ina~berai da wawaya rabobowai ina~vomiiri na nani wavinena na iyi kawana, iyamna kakawana miikovimaruwa?”

²⁴Ma Yesu, Sadusi damsi ivonapotesi bo, “Avi koakovi? Tami koinuwanotanota bero iyamna God vonana ma ina rewapana damina ke kota~viini. ²⁵Mara damonai raborabobosi ina~vomiiri ma ti na aneya kiidamowai nakanani, ke ina~tavine. ²⁶Ma vonavaghata ani~beyebeyemi da wawaya raborabobosi ina~vomiiri. Moses ina giruma kovi~yavi da kotakovi da kiikiiruku ikarakarai na God gamona ivi~sisiya Moses kurina. Ivona bo, “Taku na Abraham, Aisiki ma Jeikap i God ma ti na gwabikuwai emakamakai.”ⁱ ²⁷Weni sisiyina ivi~debei da God na ke wawaya raborabobosi ma wawaya yawayawasisi i God. Tuna kubiine koinuwanotanota bero da raborabobosi ke ina~vomiiri.”^j

Sisiya bagibagina ghamanakina.

(Mat 22:34-40; Luk 10:25-28)

²⁸Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina sago ipisi ma ivi~yanei da Sadusi damsi ma Yesu ivivi~taghegheyana. Ma bade ivi~yanei da Yesu ivonapote bubunisi. Ma kurina ivi~tarakiyana bo, “God ina sisiya bagibagisi kudubina kamosiyai na meni tuna irakata kirakai?”^k

²⁹Ma Yesu ivonapotei bo, “Sisiya bagibagina ghamanakina na weni. ‘O Israel kovi~yana, ita Bada God na sago kava, ma tuna kava na Bada.

---

^g 12:18 Apos 23:8   ^h 12:19 Deut 25:5   ⁱ 12:26 Exod 3:6   ^j 12:27 God ivi~sisiya Moses kurina na tuna maranai Moses ina kaekiki Abraham, Aisiki ma Jeikap namadani kava irabobo ma kegha da God ivi~sisiyesi da ti na yawayawasisi. Tuna ivi~debei da ti na rabobowai ivomiiri da karako kunumai emakamakai.   ^k 12:28-34 Luk 10:25-28

³⁰Nuwanuwami kudubinai, kanumimi kudubinai, ami nota kudubinai ma ami rewapana kudubinai da ami Bada God kurina kovi~nuwaviina.^l

³¹Ma sisiya bagibagina kana viruwa na weni. 'Ikikava tam mani kinuwaviina meyem, nakanani kwinam nuwanuwana keviya.' Ke meni sisiyina bagibagina weni ivi~ruwa ita~ghekuyowesi."^m

³²Ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayina ivona bo, "Kuvi~sisiya bubuna da ita Bada God na sago kava ma tuna kava na God."ⁿ ³³Ma nuwanuwata kudubinai, kanumita kudubinai, ita nota kudubinai ma ita rewapana kudubinai na ita Bada God kurina tinuwaviina. Ma bade ikikava tinuwaviina meyeta, nakanani kwinata nuwanuwana taviya. Weni berasi na bera ghamaghamasi, ke verena ma suwara kapukapunina nakanani."^o

³⁴Ma Yesu ivi~yanei da ivonapote bubuna ma ivonei bo, "Tam na gisina kava ma God ina ku vikiivavona kuna~rui." Ma nani murinai ke sago iyai iti~tepatora da Yesu kurina iti~tarakiyaname.

God ina Vivinevine Wawayina na David tupurereghina.

(Mat 22:41-46; Luk 20:41-44)

³⁵Yesu Taparoro Numana garina kamonai ivivi~beyebeyena na wawayi ivi~tarakiyanesi bo, "Avi kubiine vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi evonavona da God ina Vivinevine Wawayina na Kiiavavo David tupurereghina? ³⁶Kanuma Vovokaravina David itowatepani da ivona bo,

'Bada God ivi~sisiya aku Bada kurina. Ivona bo,
Katagheyakuwai kuna~makamakai
da kam ghavighaviya
kudubina ku kae gaburim ana~teresi."^p

³⁷David ivona da God ina Vivinevine Wawayina na ina Bada. Ma nakanani ivi~sisiya iyamna God ina Vivinevine Wawayina na David tuna mani tupurereghina kamosiyai?"^q

Yesu vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivi~sisiyesi.

(Mat 23:1-36; Luk 20:45-47)

Ma koroto ghamana nuwabiibiiyai Yesu ivivi~yana bogai.

³⁸Yesu ivivi~beyebeyena inenae da ivona bo, "Vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi na kokitaruvisi. I kayowana da iti~wawayaghama. Tuna kubiine gara rurukarukaruwesi ini~kote ma

^l 12:29-30 Deut 6:4-5   ^m 12:31 Lev 19:18   ⁿ 12:32 Deut 4:35   ^o 12:33 Hos 6:6

^p 12:36 Psa 110:1   ^q 12:37 Kiiavavo David tupurereghina na ivokaravei iyamna ti na murimurisi ma David na kii iyaroko. Ma God ina Vivinevine Wawayina bo Mesaya na wawayi ghamanakina. Tuna kubiine namanaki da Mesaya na Kiiavavo David murinai itupuwa ma kegha da ighekuyowei da David, Yesu kurina ina vona bo, "Bada."

nakanani ina~baba yawara. Ma i kayowana da vigimagimara gawarisi kamosiyai wawaya ina~vokaravesi ma ini~kiikiiwesi. ³⁹Ma bade kiki numasiyai ma kaporagha marasiyai i kayowana da babada kii gwariyai ina~makai. ⁴⁰Kwapukwapura iberoberowesi da i numa ma i sawara irapenei. Ma kayotata notasi gwabisiyai, tuna kubiine debiiyai eniponipowana guriguri. Iyavo kava nakanani eberaberai na kovogha berona ina~viia.”

Kwapura ina suwara.

(Luk 21:1-4)

⁴¹Yesu na Taparoro Numana garina kamoni ma inae da suwara gawarina ririnai imakiipika. Ma iyavo kava i suwara ivereverena na ikitakita bogiisi. Ikita da mura wawayisi peyarisi mane ghamaghamasi itutura. ⁴²Ma kwapura moyamoyakina ipisi da mane riririghina ivi~ruwa kava iterei. ⁴³Ma Yesu kana kiviivina ikwaturiyariyesi ma ivonesi bo, “Vonavaghata avonavonemi, weni kwapurina moyamoyakina ina verena irakata kirakai, ke wawaya peyarisi nakanani. ⁴⁴Peyarisi i mura nevanevasi iverena. Ma weni kwapurina na moyamoyakina ma kana makii kavakava na kudubina itere yavui.”

Mara damona kana sisiya.

(Mat 24:1-2; Luk 21:5-6)

13 ¹Yesu Taparoro Numana ikiikiibutawei na kana kiviivina sago ivona bo, “Bada, kekitai. Wakima irakarakeyana vaghata! Taparoro Numana kana kita ibiibii kirakai!”

²Ma Yesu ivonesi bo, “Weni Taparoro Numana ghamana koideyei, bo? Mara sago wawaya weni wakimisi kudubina ina~rikatawei da ke sago wakimina kwinana tepanai ina~kena. Peyarina ina~kuririghi ku tano.”

Nuwapoya ma vitupaketowana.

(Mat 24:3-14; Luk 21:7-19)

³Yesu na Oliv koyana baranai imakamakai ma anagha nevanai na Taparoro Numana imiimiiri. Ma Pita, Jemes, Jon da Anduru ivi~tarakiyana gavui bo, ⁴“Kevona. Weni berasi kuvi~sisiyei na mara avai ina~tupuwa? Ma avi matakirina ini~nao, ini~akovikai da weni berasi na gisina kava ina~tupuwa?”

⁵Ma Yesu ivonesi bo, “Matami ekita da wawaya ke ini~beroberowemi. ⁶Wawaya ipeyari avakuwai ina~pisi ma ina~vonavona da ti na God ina Vivinevine Wawayina. Ma bade wawaya ipeyari kirakai i vibero ini~tumaghane. ⁷Sisiya koni~yanei da ghaviya dobu rabarabai etuputupuwa bo sisiya kona~viia da ghaviya kurimi epipisi na ke kona~yabumana. Weni berasi ini~nao ma mara damona na karakava da

ina~pisi. ⁸Dam sago ina~vomiiri da dam viruwa kana ghaviya. Ma dobu sago ina~vomiiri da dobu viruwa kana ghaviya. Ma nukenuke dobu bogii ma bogiiyai ina~tuputupuwa ma bade gomara yavata. Weni berasi na nakanani ma wavine vituwa ita~dagui na inivisina iti~karei.”

⁹“Matami ekita ma kovi~rewapana. Ina~patumimi ma vitupavira babadisi ku imasi ina~teremi da kiki numasiyai ina~widimi. Taku kubiiku ina~patumimi da babada ghamaghamasi ma kiikiivavo maghinosiyai kona~miiri da ini~tupaviremi. Ma God varana biibiina koni~mamatarei kurisi. ¹⁰Ma kunona wawaya God varana biibiina ina~dime i da dam ma dam kudubisi ini~yanei ma muriyai mara damona ina~nekiibau. ¹¹Ma maranai ina~patumimi ma ini~tupaviremi na ke koni~nuwapoya da ikikava koni~sisiya. Maghinosiyai kona~miiri na nani kamona God nota ina~vereveremi na kovi~sisiyei. Nakanani kona~berai na ke tami kota~vivisiya, ma Kanuma Vovokaravina ini~sisiya kubiimi.” ¹²Wawaya ina~vomiiri da varesina ini~wawanei. Ma bade morapa tuna mani natuna ini~wawanei. Ededa i maduwa mau ma i mami mau ini~ghaviyesi na kii puka ina~vowai. ¹³Kokivikiviniku kubiine na wawaya kudubisi ina~baremi. Ma iyi tam kuna~miirikikina da ku damona na yawasa makamakii nonowina kuna~panani.”^s

Sawara Bero Kirakiina.

(*Mat 24:15-28; Luk 21:20-24*)

¹⁴“Mara sago kona~kitai da ‘Sawara Bero Kirakiina’ Taparoro Numana kamona God kana gawara ina~viiya da gawarina vovokaravina ina~puyaki.” (Viyava wawayim na damim kevii bubuni.) “Nani maranai iyavo kava Judiya kamona komakamakai na yaghiyaghina ku koya koverau. ¹⁵Ma tam iyai matarai kemakamakai ke kuna~rui ku numa kamona da am sawara kuna~yuna.” ¹⁶Wawaya vao kamona na veru kevi~karei, ke kuna~vovira ku numa da kam gara kuna~yuna. ¹⁷Nani maranai wivine manamanawisi ma vivisususi na ini~kamyuyuwa kirakai. ¹⁸Konipowana kirakai da weni nuwapoyisi ke nuba kana mara kamona ina~tupuwa. ¹⁹Nani marasiyai na nuwapoya ina~rakata kirakai, ke mara karenai God dobu iyamoni da ku karako nakanani. Ma murina nani nuwapoyisi ke meyani ina~tupuwame.” ²⁰Nani marana berona ita~guri kirakai na wawaya kudubisi ita~rabobo yavu. Tuna kubiine God ina~boriya da tupona, iyamna iyavo kava ivovinesi da ina wawaya na ini~kamyuyuwei.”

²¹“Nani maranai mikedu wawaya ina~vonemi bo, ‘Kokitai, God ina Vivinevine Wawayina ipisi!’ bo ‘Kokitai, God ina Vivinevine Wawayina

^r 13:9-11 Mat 10:17-20; Luk 12:11-12   ^s 13:13 Mat 10:22   ^t 13:14 Dan 9:27, 11:31, 12:11

^u 13:15-16 Luk 17:31   ^v 13:19 Dan 12:1; Rev 7:14

nokoni!' na ke koni~tumaghanei, ²²iyamna Keriso vivibero ma peroperoveta vivibero ina~pisi ma bera ma matakira ghamaghamasi ina~berai, ina~bera tovonu da God ina wawaya vovinesi ini~noraveyana berosi. ²³Tuna kubiine kokitaruvimi. Vaghina, mara damona kana bera na karakava ina~tupuwa ma namada kudubina avi~mamataremi.”

Wawaya Natusi ina~nekiibau.

(Mat 24:29-31; Luk 21:25-28)

²⁴“Ma nani nuwapoyisi murinai,
‘Madegha ina~didibari
ma nawaravi yaseganina kegha.”
²⁵ Gwamegwame kiidamowai ina~ririgha,
ma aviyaivisina kudubina kunumai na ini~nuke yavu.”^x
²⁶Nani maranai wawaya kudubisi ina~kitai da taku Wawaya Natusi kwawuwai ere rewapaniku ma ere kadariku anororu ku dobu.^y ²⁷Ma aku aneya ana~vonatawesi da dobu ku kudubina ina~ne yavui. Ma God ina wawaya vovinesi ina~rutinisi da ini~kiidaburana.”^z

Kii miibiina.

(Mat 24:32-35; Luk 21:29-33)

²⁸“Kovi~yana, kii kona~kitai na ini~beyemi. Kiina enumonumoi na namada akovina koviiviiya da kwamra kana mara epipisi. ²⁹Ma bade maghimaghighina, nani berasi avivi~sisiyei ina~tuputupuwa na konakovi da mara damona gisina kava ina~pisi, marana namada enenekiibau. ³⁰Vonavaghata avonavonemi da weni kimitina ke ina~rabobo yavu ma berasi ina~tupuwa.^a ³¹Kunuma ma dobu ina~wapa ma vonaku na ke meyani da ina~wapa.”

Ke sago iyai itakovi da mara damona na avi maranai ina~tupuwa.

(Mat 24:36-44)

³²“Ke sago iyai itakovi da avi maranai weni berasi aisisiyei na ina~tupuwa. Aneya kunumai ke itakovi ma bade nakanani taku God Natuna ke atakovi. Aku Mamai ina kina kava iakovi.^b ³³Tuna kubiine kokitaruvimi ma mara nonowa na kovovunagha meyemi, iyamna ke kotakovi da mara avai ana~vovira. ³⁴Tuna nakanani ma tomowa sago

---

^w 13:24 Isa 13:10; Ezek 32:7; Joel 2:10, 31, 3:15; Rev 6:12   ^x 13:25 Isa 34:4; Joel 2:10; Rev 6:13   ^y 13:26 Dan 7:13; Rev 1:7   ^z 13:27 Miibiiyai igiruma da aneya God ina wawaya dobu bogii ma bogiiyai ina~rutinisi nakanani ma yavara, yabarata, karakarata, ma okowa ita~viinisi da Yesu kurina iti~kiidaburana.   ^a 13:30 Ivona bo ‘kimitina’ na mikeda iyamna vaghata na Israel damsi patana da dobuwai ina~makamakai ma berasi ina~tupuwa.   ^b 13:32 Mat 24:36

ita~numataya. Muriyai da ita~nae na ina bigabiga sago sago duma i biga iveresi. Ma bade matuketa kana koyakoyagha ivonei bo, ‘Matam ekita.’ Ma ivomiiri, ina numa ivoterei.^c ³⁵Ma tami bade nakanani, matami ekita, iyamna ke kotakovi da avi maranai numa badana ina~vovira. Raviyai bo didibara punai, kokoreko ina~vivitutuwana kamoni bo mara tomtomwai. ³⁶Yaghiyaghina inaneiki na ke ita~biibai da ina~pananimi da kokenakena. ³⁷Weni sisiyina avonavonemi na bade wawaya kudubisi kii sisiya. ‘Matami ekita.’”

Babadisi ivi~ogatara da Yesu iti~rabobi.

(*Mat 26:1-5; Luk 22:1-2; Jon 11:45-53*)

14 ¹Mara ruwa kava imakamakai da Pasova kamna kana mara ma nani murinai na kam ghamana sago kana vava ‘Parawa Vivikiipanina.’ I kiki da nani kamna kubiine kii parawa kamoni na yist ke ina~terei. Ma taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ivi~ogatara da gavunai Yesu ita~paniya da iti~rabobi.^d ^e ²Ma ivona bo, “Ke Pasova kamna kamoni taberai. Ina wawaya nuwanuwasi ita~pughu da iti~kayotirana.”

Wavine sago Yesu ivi~monaghi.

(*Mat 26:6-13; Jon 12:1-8*)

³Ma Yesu na Betani meygina ma Saimon Giigiipona ina numa kamoni nevanesiyai ikenavipika da ikamkam. Ma wavine sago diudeu^f ikavarapiyei, kamoni na oira ghabughabuna, kana mane na ghamanakina. Ma diudeu kana terepapara ivotawei, ma muriyai na virina ivotawei da oira Yesu ku gayamina itepoi.^g ⁴Wawaya viya nani berana ke iti~vaghinei da ti mani inipusi ma ivona bo, “Avi kubiine oira irekwei? ⁵Tuna iti~gimarei na mane ghamana ita~panani da wawaya moyamoyakisi ita~veresi.” Ma wavinena iyegha kirakiyei.^h

⁶Ma Yesu ivona bo, “Kovoterei, ke kona~yeghai. Tuna bera biibiina ma nuwaviinina kuriku iberai. ⁷Mara iguri da wawaya moyamoyakisi yavata kona~makii patapata da koni~vitesi. Ma taku na ke mara gurina yavata tamakai.ⁱ ⁸Weni wavinena nota iviia da weni berana biibiina iberai kuriku. Oira ghabughabuna itepoi na tupuwiku ivovunaghi da ke mara gurina ma wawaya ku karawaga ina~tereku. ⁹Vonavaghata avonavonemi, dobu ku kudubina wawaya God varana biibiina

^c 13:34 Luk 12:36-38 ^d 14:1 *Pasova*: Pasova na Israel dami i kam ghamana da maranai God i kaekiki katamana ivitesi da Egypt ikuyowei ina~notai. ^e 14:1 Exod 12:1-27

^f 14:3 Diudeuna na wakimiyai iyamoni, wakimina kana vava na alabasta.

^g 14:3 Luk 7:37-38 ^h 14:5 Nani oirina miyanina irakata da wawaya sago madegha sago ita~vobigabiga ma ina miya kudubina iti~kiikapui na ruvana. ⁱ 14:7 Deut 15:11

ina~dimadimeⁱ na bade weni wavinena aviyavisina karako iberai na ini~sisiyeⁱ da notana ina~makii nonowa.”

Judas ivi~vaghinei da Yesu ini~wawanei.

(Mat 26:14-16; Luk 22:3-6)

¹⁰Ma nani murinaⁱ Judas Iskariyot ivomiiri inae. Tuna na Yesu ina wawaya ivi~12 kamosiyai ma inae taparoro babadisi i babada kurisi da Yesu iti~wawanei. ¹¹Damsi ivi~yanei da nuwanuwasi ibiibii kirakai ma vonakiiyapa bagibagina kurina iterei da imana ina~kovoghi. Ma Judas ivi~karei da keta iekwekwai da Yesu ku imasi ita~terei.

Bada Yesu kana kivikivina yavata Pasova kamna iberai.

(Mat 26:17-25; Luk 22:7-14, 21-23; Jon 13:21-30)

¹²Kam ghamana kana vava ‘Parawa Vivikiipanina’ na marana inekiibau. Ma i kiki da weni kamna kubiine parawa kamonaⁱ na yist kegha. Weni kamna ghamana ina~verau da taparoro sago ina~kovi ma karenai sipu gegeyina ina~kiivunui ma ina~kani da Pasova ina~notai. Ma kana kivikivina Yesu ivi~tarakiiyanei bo, “Mike kana~nae da kana~vovunagha da Pasova kamna taberai?”

¹³Ma kana kivikivina ruwa ivonatawesi, ivonesi bo, “Korui ku Jerusalem ma tomowa sago kona~panani, tuna okowa kibubuna ina~kavakavari na kokivini. ¹⁴Ma meni ku numana ina~ruⁱ na tuna wawayina na numa tuwakarena kurina kovona bo, ‘Akii Bada ekayokayowei da am numiiyai Pasova kamna ina~berai. Ivi~nowi da numataya i tupayaragha kamonaⁱ kuna~terekai da tokai kana kivikivina yavata kana~kam patapata.’ ¹⁵Ma tomowina tupayaragha ghamana kiidamowai ini~beyemi, kamonaⁱ na namada ivovunaghi ikovi ma sawara kudubina itura. Ma tami nani dobunai kona~vokuyakuya ma kona~vovunagha kubiita.”

¹⁶Ivi~ruwa inae ku Jerusalem da Yesu ikikava ivonavonesi na nakanani ipanani. Ma Pasova kamna ivovunaghi.

¹⁷Ravi ipika na Yesu turaturana ivi~12 yavata inekiibau. ¹⁸Ma nevanevasiyai ikenavipika da ikamkam na Yesu ivona bo, “Vonavaghata avonavonemi, wawaya sago kamotiyai ini~wawaneku, wawayina yavata takamkam patapata.”^j

¹⁹Turaturana nani sisiyina ivi~yanei da ivi~nuwapoya kirakai. Ma sago sago duma ivona bo, “Bada, taku bo iyai? Ma taku adami kaviku.”

²⁰Ma Yesu ivonesi bo, “Wawayina na tami ami vi~12 kamomiyai. Tuna na taku yavata parawa ku dabira kavovokutuva patapatai.

²¹Ikikava giruma katamana namada ivona da Wawayata Natusi ita~rabobo

---

j 14:18 Psa 41:9

na nakanani ina~tupuwa. Ma meni wawayina ini~wawaneku na iti~nuwapoya kirakai, iyamna kovogha berona ina~panani. Tuna kubiine ita~biibai da nani wawayina ke ita~tupuwa ku dobu.”

Yesu ina kam turina.

(Mat 26:26-30; Luk 22:14-20; 1Kor 11:23-25)

²²Ikamkam na Yesu parawa iviini ma God ivi~kiikiwei, ma ivogimagimai da kana kivikivina iveresi. Ma ivonesi bo, “Koviya, wena tupuwiku.”

²³Muriyai redu iviia ma God ivi~kiikiwei, ma iveresi da peyarisi iuma. ²⁴Ma ivonesi bo, “Wena taraku, ina~sororo da wawayaya peyarisi ini~yawasisi. Karako imatakira da God ina vivaghina makamakiina ina wawayaya yavata eberaberai.^k ²⁵Vonavaghata avonavonemi, wain ke anuma meyei da karakava nokoni ku marana God ina vikiivavona kamonai wain vuna anumai.”

²⁶Ma vokavara tavorina sago iravi ma peyarisi ikiibau inae ku Oliv koyana.

Yesu ivona da Pita ini~bero.

(Mat 26:31-35; Luk 22:31-34; Jon 13:36-38)

²⁷Yesu kana kivikivina ivonesi bo, “Peyarimi ami nota ina~peku da kona~verukuyoweku. Giruma katamana evonavona bo,

‘Sipu kana koyakoyagha ina~kiivunui,
ma sipu yavona ini~verubogebogesi.’^l

²⁸Ma ana~vomiiri na ani~nao ku Gariri ma nani dobunai ana~pananimi.”^m

²⁹Ma Pita ivona bo, “Turaturata peyarisi ina~verukuyowem ma taku na ke ana~voterem.”

³⁰Ma Yesu ivonapotei bo, “Vonavaghata avonavonem, karako weni didibarinai, muriyai da kokoreko mara viruwina ita~tou na mara aroba kuni~bero da ke kuta~koviku.”

³¹Ma Pita ina sisiya bagibagina iterei da ivona bo, “Ke ana~vonabarem! Mikeda taku na tam yavata iti~rabobota na kara ke ana~voterem.”

Ma kana kivikivina peyarisi nakanani ivivi~sisiya.

Yesu ina nipowana Getsemani dobunai.

(Mat 26:36-46; Luk 22:39-46)

³²Yesu kana kivikivina yavata inae ku nawaba sago kana vava Getsemani, ma ivonesi bo, “Weni dobunai komakai ma ana~nae noke

^k 14:24 Exod 24:8; Jer 31:31-34   ^l 14:27 Zech 13:7   ^m 14:28 Mat 28:16

da ana~nipowana.”³³ Ma Pita, Jemes da Jon irutini da yavata inae. Ma ivi~karei da nuwanuwana ipoya kirakiiyei da damina ibero kirakai.³⁴ Ma ivi~aroba ivonesi bo, “Nuwapoya tepanai ma tepanai da vitana irakata, ma tuna ekiikiivunuku. We komakai ma matami ekita.”

³⁵ Ma Yesu inae gisina ma ivi~tuwaporeruruwana ma itawotei da gayamina ioru ku tano. Ma inipowana ina Mamai kurina, ivi~nowi da kovokovoghina bo kegha da vokwarakwara marana maghinonai epipisi na ita~veruvuvurei. ³⁶ Ma ivonatou bo, “Abba, Mamai, kade weni vokwarakwarana reduna gwabikuwai kuta~viitawei. Bera peyarina kurim na itekateka kirakai. Ma kegha da ke taku aku kayowana, ma tam am kayowana keberai.”

³⁷ Ma ivovira da kana kivikivina ivi~aroba ipananisi da ivivi~keneyana ma ivona bo, “Saimon Pita, avi kubiine kekenakena? Kade mara gisina kava kuta~makamakai ma kuta~kitakita. ³⁸ Matami ita~kita ma kota~nipowana da maranai ruyagha ina~nekiibau na ke kona~peku. Kanumimi i kayowana da biibiina kota~berai ma tupuwimi na mitamitasi.”

³⁹ Ma ivomiiri inae da kunona ikikava inipowana na bade nakanani inipowaname. ⁴⁰ Ma ivovirame na bade ipananisi da matasi ikiikovoghi da ikena nunuwapa. Ma ti na ke itakovi da ikikava ita~vonei.

⁴¹ Ma mara viarobina ivovirame ma ivonesi bo, “Tami kokenakena, bo? Patana da koyyakam, bo? Kena kovoterei. Marana inekiibau. Kokitai, taku Wawaya Natusi ini~wawaneku da berabero wawayisi ku imasi ina~tereku. ⁴² Kovomiiri. Tanae. Kokitai, wawayina ini~wawaneku na enenekiibau.”

Yesu ipaniya.

(Mat 26:47-56; Luk 22:47-53; Jon 18:3-12)

⁴³ Yesu ivivi~sisiya ma Judas inekiibau, tuna bade na kana kivikivina sago. Ma tuna murinai na koroto ghamana seri da kepata ikavara. Taparoro babadisi i babada, vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi ma Jiu damsi i babada ivonatawesi. ⁴⁴ Ma Judas namada koroto ivonesi bo, “Weni nakanani ani~matakira. Tomowa sago ana~yoni na konakovi da vaghina wawayina. Ma tuna kona~paniya ma kona~rutinaneyei.”

⁴⁵ Vaghina ma Judas maninina inae Yesu kurina ma ivona bo, “Bada,” ma iyani. ⁴⁶ Ma nani korotona Yesu ivotani da ipaniya. ⁴⁷ Ma Yesu ina wawayi sago ina seri itina yavui da taparoro badana ina bigabiga tinina ikiiyaraghatawei. ⁴⁸ Ma Yesu ivonesi bo, “Taku ke tomowa nuwaghakighakiku bo kayakayayiku da seri ma kepata kota~kavarapiyei da kota~paniku. ⁴⁹ Mara nonowa Taparoro Numana garina kamoni avivi~beyebeyena ma ke kota~paniku. Ma ikikava giruma katamana ivona da ita~tupuwa na nakanani etuputupuwa.”ⁿ

ⁿ 14:49 Luk 19:47, 21:37

⁵⁰Ma kana kivikivina kudubisi Yesu iverukuyowei.

⁵¹Ma kana kivikivina sago, tuna na yaragina ere kaperona. Ita~verau ma nani korotona ibera tovonu da ita~votani ⁵²ma kegha, kana kapero kava itinatawei ma yaragina iyuna kava iverau, kana kapero iverukuyowei.

Yesu Sanhidran babadisi maghinosiyai imiiri.

(*Mat 26:57-68; Luk 22:54-55, 63-71; Jon 18:13-14, 19-24*)

⁵³Yesu irutini da taparoro badana ghamana ina ku numa. Ma Sanhidran babadisi kudubisi ivi~kiidaburana, ti na taparoro babadisi i babada, Jiu dami i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi.

⁵⁴Ma Pita na kana taraboga ma ikivikivini da taparoro badana ghamana ina ku numa garina irui. Ma nani kamoni potapota wawayisi yavata imakai da ivivi~rarana. ⁵⁵Ma taparoro babadisi i babada ma bade iyavo kava Sanhidran kamoni na kudubisi keta iekwekwei da Yesu iti~wavui da iti~rabobi. Ma ke sago wawaya ita~panani da iti~mamatara da berona iberei. ⁵⁶Wawaya peyarisi ivivi~mamatara bero da Yesu iti~wavui ma i sisiya bogii ma bogiiyai na viviberosi.

⁵⁷Ma turinai wawaya viya ivomiiri da Yesu iti~wavui. Vimamatara vibero iterei, ⁵⁸ivona bo, “Weni tomowina kavi~yanei da ivona bo, ‘Weni Taparoro Numana na wawaya imasiyai ivowai, ma taku na kudubina ana~rikatawei. Ma mara aroba kamoni sago vuna ana~vowai, ma tuna na ke wawaya imasiyai ina~vowai.’”^o ⁵⁹Ma patana da i nota bogii ma bogiiyai itereterei da ke sago iyai kwinana yavata i nota iti~sagoi.

⁶⁰Vaghina ma, taparoro badana ghamana ivomiiri da peyarisi maghinosiyai Yesu ivi~tarakiiyanei bo, “Weni wawayisi iwavum na kam papara kuna~vowai bo? Kade i sisiya kuna~kovoghi bo kegha?”

⁶¹Ma Yesu kawana ipota da ke sago ita~vonapotei. Ma bade ivona bo, “Tam na God ina Vivinevine Wawayina bo kegha? God tavovokavakavari ma vonavaghata bo kegha da tam na natuna?”

⁶²Ma Yesu ivona bo, “Vaghina, taku. Ma mara sago taku Wawaya Natusi kona~kitiku da God Rewapana Kirakiina katagheyani ana~makamakai ma bade kona~kitiku da kwavuwai anororu ku dobu.”^p

⁶³Ma taparoro badana ghamana nuwanuwana ipughu kirakai da tuna mani kana gara itinasikai. Ma ivona bo, “Ke sago vimamatara wawayina tekwei da ini~wavui, ⁶⁴iyamna namada kovi~yanei da God ivi~avaberowei. Ma tami ikikava konotanotai?”^q

Ma kudubisi ivonakiiyaragha da ibera beroi ma kana kovogha na rabobo. ⁶⁵Ma wawaya viya ivi~karei da Yesu ikanukanui. Ma gara iviia da matana ikupotai ma imasi ivovidubidubini da iraravi. Ma

^o 14:58 Jon 2:19   ^p 14:62 Dan 7:13   ^q 14:64 Lev 24:16

ivonavonavinamei bo, “Tam peroveta bo? Kevonekai da iyi iravim.” Muriyai potapota wawayisi Yesu irutini da ivowa kirakiyei.

Pita, Yesu ivonaveyaveyiei.

(*Mat 26:69-75; Luk 22:56-62; Jon 18:15-18, 25-27*)

⁶⁶Pita na numa garina kamoni imakamakai ma taparoro badana ghamana ina bigabiga wavinena ipisi ⁶⁷ma ita~kita da Pita ivivi~rarana na ikita bogai ma ivonei bo, “Tam na Yesu kwina, nani Nasaret tomowa ina wawayi.”

⁶⁸Ma Pita ivona bo, “Taku nani tomowina ke atakovi. Ke atakovi da aviyavisina kisisiyei.” Ma ikiibau da gari ku matuketina ma yaghiyaghina kokoreko itou.

⁶⁹Ma wavinena Pita ikitai da nani gawarinai imiimiiri ma iyavo kava ririnai ivivi~miiriyana na ivona meyesi bo, “Ina wawayi sago na weni.” ⁷⁰Ma Pita ivi~berome da Yesu ivonaveyaveyiei.

Ke mara gurina ma wawayi Pita ririnai imiimiiri na ivonei bo, “Vonavaghata da tam na Yesu ina wawayi sago, iyamna tam na Gariri wawayi.”

⁷¹Ma Pita ivona bo, “Taku ani~bero na God kovogha ina~vereku. Nani tomowina kisisiyei na ke atakovi.”

⁷²Vaghina ma, yaghiyaghina kokoreko itume. Ma Pita ina nota ivovira ma Yesu ina~sisiya inotapanani da tuna ivona bo, “Mara aroba kuni~bero da ke kutakoviku ma murina kokoreko mara viruwina ina~tou.” Ma Pita itupagavovora da itou.

Yesu, Pailat maghinonai imiiri.

(*Mat 27:1-2, 11-14; Luk 23:1-5; Jon 18:28-38*)

15 ¹Mara boiboi vaghata Sanhidran damsi ivi~kiidaburana. Ti na taparoro babadisi i babada ma Jiu damsi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi na kudubisi Yesu ivivi~dughuwei da vivaghina iberai. Ma imana ikutatani ma irutini inae Pailat kurina.^r ²Ma Pailat, Yesu ivonei bo, “Tam Jiu damsi i kiivavo bo?”

Ma Yesu ivonapotei bo, “E, ikikava kisisiya na taku nakanani.”

³Ma taparoro babadisi i babada wavu kudubina Yesu kurina iterei.

⁴Tuna kubiine Pailat ivi~tarakiyane bo, “Kade, kuna~vonapotesi da kam papara kuna~vowai bo kegha? Kiyanei da wavu kudubina kurim etereterei.”

⁵Ma Yesu ke sago aviyavisina ita~vonapotei. Ma Pailat ivi~deyei da tuna mani kana papara ke ita~vowai.

---

^r 15:1 *Pailat*: Rome ina kiivavo ghamana Sisa, Pailat ivinei da Israel ivivi~badei. Tuna na ina *governor*.

Pailat ivonakiiyaragha da Yesu ina~tuparatui.

(Mat 27:15-26; Luk 23:13-25; Jon 18:39-19:16)

⁶Pailat ina bera imakamakai da Pasova kamna nununai wawaya sago gabura kamona ivovotawei. Koroto i kayowana iyai na tuna wawayina ini~kiibuni. ⁷Ma wawaya viya gabura kamona, ti na Israel damsi ma ivomiiri da ivi~ghaviya da Rome damsi ita~kwavinisi. Ma nani viruwina kamona wawaya viya ivi~kiivunuwana. Tuna kubiine gabura ku kamona iteresi. Ma sago kana vava na Barabas. ⁸Ma Yesu patana da Pailat maghinonai imiimiiri na koroto ghamana ipisi ma Pailat ivonei da i kayowana da ikikava madegha nununai iberabera na nakanani ina~berai, wawaya sago gabura kamona ita~terekiibuwei. ⁹Ma Pailat koroto ivi~tarakiiyanesi bo, “Ami kayowana iyai? Kokayokayowei da Jiu dami ami kiivavo ana~votawei, bo?” ¹⁰Nakanani ivi~tarakiiyanesi iyamna iakovi da taparoro babadisi i babada Yesu inuwakapiyei, tuna kubiine ipaniya ma irutinaneyei kurina.

¹¹Ma taparoro babadisi i babada koroto nuwanuwasi ipiroi da peyarisi ke i kayowana Yesu. I kayowana da Barabas ita~votawei. ¹²Ma Pailat ivona bo, “Ma aviyavisina ana~berai weni tomowina kurina, tami kovonavona da tuna na Jiu dami ami kiivavo?”

¹³Ma korotona ikiirarapotei bo, “Kotuparatui.”

¹⁴Ma Pailat ivona bo, “Avi kubiine? Aviyavisina ibera beroi?”

Ma kegha, korotona gamosi irakata da ikarayogosi bo, “Kotuparatui!”

¹⁵Ma Pailat ina kayowana da nani korotona iti~nuwabiibiinisi da nuwanuwasi ita~pika. Tuna kubiine Barabas gabura kamona ivi~kiibuni. Ma seri wawayisi ivonesi da Yesu iwidi kirakiiyei ma ivonatawei da ita~tuparatui.

Seri wawayisi Yesu ivonavinamei.

(Mat 27:27-31; Jon 19:2-3)

¹⁶Seri wawayisi Yesu irutinaruwei da Pailat ina numa garina ku kamona. Ma gwara kana vava Praitoriyum ku kamona irui ma turaturasi ikwaturiyariyesi. ¹⁷Tarasovo yebayabarina iviini da Yesu ivi~kotei.^s ¹⁸Ma ivi~karei da ivonavonavinamei bo, “Kiiwa kiiwa! Tam Jiu damsi i kiivavo ghamam!” ¹⁹Ma diwona ikavarapiyei da gayamina iraravi ma bade ikanukanui. Ivivi~tuwaporeruruwana ma ere vivinamesi irurunomei. ²⁰Ivi~namei ikovi na tarasovo yebayabarina ivotawei ma kana gara vaghata ivi~kote meyei. Ma irutinkiibuwei da ita~tuparatui.

---

^s 15:17 Tarasovona yebayabarina na kitana ‘purple’ ma tuna na kiikiivavo kava ikotekotei. Ma kana kraun na urava iyiyonai imetami ma gayamina itaratani.

Yesu ituparatui.

(*Mat 27:32-44; Luk 23:26-43; Jon 19:17-27*)

²¹Ketiyai inenae ma tomowa kana vava Saimon ipanani, tuna wekarakava dobu rabarabai ipisi da ku Jerusalem irurui. Tomowina ina dobu Sairini ma natunatuna kii vava Ariksanda ma Rupas. Seri wawayisi ikwatui ma idarui da Yesu kana korosi ita~kavari ma yavata ita~nae.^t ²²Ma Yesu irutini inae da ku gawara kana vava Gorugata, nani vavana iyamna ‘Teuteu Gawarina.’ ²³Ma wain ita~verei da itumai, kamonai na gegura kana vava meya ivirai. Ma Yesu ibarei. ²⁴Ma muriyai na ituparatui. Ma kana gara ita~voregghi kubiine na virekwa sago iberai da kamosiyai Yesu kana gara ireregghi.^u ²⁵Marana ituparatui na madegha namada ivovomuyamuya.^v ²⁶Ma gayamina tepanai giruma sago itutui ivi~debei da avi wavuna ikavakavari. Igiruma bo, “Jiu damsi i kiivavo.” ²⁷Ma yapiyapi wawayisi ruwa yavata ituparatusi, sago ku katagheyana ma sago ku dugena.^w ²⁸(-)^x

²⁹Ma wawaya ketiyai ibababa na ivivi~avaberowei ma gayamisi ivivi~ruruwini. Ikiikiirara bo, “Damidamina! Taparoro Numana kuta~rikai ma mara aroba kamonai kuta~vowa meyei.^y ³⁰Korosi tepanai keoru da kuni~yawasa meyem!”

³¹Ma bade nakanani taparoro babadisi i babada ma vonaviyoyovana vibeyebeyena wawayisi Yesu ikarakara vibagibagiyei. Ma ti mani kamosiyai ivonavona bo, “Wawaya ivivi~yawasisi ma ke kovokovoghina da tuna mani ini~yawasa meyei. ³²Ivona da tuna na God ina Vivinevine Wawayina ma Israel ina kiivavo. Mede wekarakava korosiyai eoru da takitai ma titumaghanei.”

Ma tomotomowa ruwa Yesu yavata ituparatusi na ti bade ivi~avaberowei.

Yesu irabobo.

(*Mat 27:45-56; Luk 23:44-49; Jon 19:28-30*)

³³Madegha punai dobu kudubina ivi~didibara yavui ma nakanani imakai da madegha inubanuba kana ku mara.^z ³⁴Ma tuna maranai Yesu ikiirara bo, “*Eloi, Eloi, lama sabachthani?*” iyamna, “Aku God, aku God, avi kubiine kukuyoweku?”^a

³⁵Ma wawaya viya ririnai imiimiiri na ivi~yanei ma ivona bo, “Kovi~yana, Elaidiya ekwatukwatui.”

^t 15:21 Rom 16:13   ^u 15:24 Psa 22:18   ^v 15:25 Tuna na 9 o'clock boiboiyai.

^w 15:27 Isa 53:12   ^x 15:28 Mara katamaninai giruma damsi peyarisi ves 28 ke ita~terei. Ma viya na weni nakanani igirumi: ‘Wawaya beroberosi yavata iterei.’   ^y 15:29 Psa 22:7, 109:25; Mak 14:58; Jon 2:19   ^z 15:33 12:00 da ku 3:00 o'clock raviyai.   ^a 15:34 Psa 22:1

³⁶Ma tomowa sago iverau da gumba^b ivokutuvi wain tomatomana ku kamona ma kiiyai ivi~kavini ma ivororona da Yesu ita~susui. Ma ivona bo, “Wekarakava na tavoterei. Takitai da kade Elaidiya ina~pisi da ina~tereoruwei.”^c

³⁷Ma Yesu ikiirara, yana turina itawei ma irabobo.

³⁸Irabobo na Taparoro Numana garana itamosika da ruwa. Tepanai da ioru ku kapina.^d ³⁹Ma senturiyon, tuna seri wawayisi i bada Yesu maghinonai imiimiiri na ivi~yanei da ikiirara, ma ikitai da ikikava irabobo. Ma ivona bo, “Vonavaghata, weni tomowina na God Natuna.”

⁴⁰Ma wivine viya gisina rabarabai imiimiiri ma kamosiyai na Meri Magadarini, Sayome ma Meri (tuna na Jemes murimurina ma Joses i maduwa).^e ⁴¹Weni wivinesi na Yesu ikivikivini, yavata ibababa Gariri kamona da ikoyakoyaghi. Ma bade wivine viya ikivini, ti na yavata ighae ku Jerusalem.

Yesu tupuwina ku buba iterei.

(*Mat 27:57-61; Luk 23:50-56; Jon 19:38-42*)

⁴²Vovunagha marana kamona na Yesu irabobo. Ravi ita~pika na viyakam marana iti~karei.^f Gisina kava ravi ita~pika, ⁴³tuna kubiine tomowa sago kana vava Josepa Arimateya ivi~yaghiyaghina ma ere tepatorana inae Pailat kurina. Tuna na wawayi ghamana Sanhidran kamona ma nimonimoriyai ivivi~koyakoyagha da God ina vikiivavona ita~pisi. Inae ma ivi~nowi da Yesu tupuwina ita~viiya. ⁴⁴Pailat ivi~yanei da Yesu namada irabobo ma ivi~deyei. Senturiyon ikwatui ma ivi~tarakiiyanei da vonavaghata da irabobo bo kegha. ⁴⁵Ma akova senturiyon gwabinai iviiya da irabobo ikovi na ivi~vaghinei da Josepa, Yesu tupuwina ita~viiya. ⁴⁶Ma Josepa inae da gara vuna igimari^g ma Yesu tupuwina korosiyai itereoruwei da igerei, ma buba ku kamona iterei. Bubana na koya baranai itarai da karawaga iyamoni. Muriyai wakima ghamana itabiri inae da bubana igudupotai. ⁴⁷Ma Meri Magadarini ma Joses ina maduwa Meri na ivi ruwa ikitai da tupuwina meni dobunai iterei.

Yesu rabobowai ivomiiri

(*Mat 28:1-8; Luk 24:1-12; Jon 20:1-10*)

16 ¹Viyakam marana ikovi na Meri Magadarini, Jemes ina maduwa Meri ma Sayome oira ghabughabusi igimara da ita~nae Yesu

^b 15:36 *gumba*: gumba na ‘sponge.’ ^c 15:36 Psa 69:21 ^d 15:38 Tuna garana numa itupayaraghi da wawayi ke ita~kita ku kamona. ^e 15:40-41 Luk 8:2-3

^f 15:42 Vovunagha marana kamona wawayi biga peyarina ini~kovini da maram viyakam marana ke ina~bagibagi ma bade raborabobosi ke ina~dogosi. ^g 15:46 Garana na poipoina ma lineniyai iyamoni.

tupuwina ita~vovisiboi. ²Sande mara boiboi vaghata i oira ikavara ma ivomiiri ku karawaga. ³Ibaba inenae na ti mani ivivi~ogatara da nani wakimina bubana igudupotai na iyi ita~tabiratawei. ⁴Inekiiibau na itepa ita~kita da buba wakimina ghamanakina na namada wawaya itabiratawei. ⁵Wivinesi irui karawaga bubana ku kamona ma itataghana, iyamna ku katagheyasi tomowa yaragina ikitai, kana gara poipoina.

⁶Ma tomowina ivonesi bo, “Ke kona~yabumana. Akovi da Nasaret wawayina Yesu ituparatui na tuna koekwekwai. Rabobowai ivomiiri da ke ita~makamakai. Kokitai, tupuwina weni dobunai iterei, gawarina na kwebuna. ⁷Ma konae da kana kivikivina ma Pita kovonesi bo, ‘Yesu ini~nao ku Gariri. Ma nani dobunai kona~panani, nakanani ina sisiya kurimi iterei.’”^h

⁸Wivinesi inotakavakavai ma ere kirokirosi karawaga ikiibutawei ma veru ivi~karei. Ma iyabumana kirakai da ke sago iyi kurina iti~sisiya.

[Rorova mara katamaninai Mak ina giruma damona iwapa. Muriyai giruma wawayisi iekwa kavai na vesis 8 da ku 20 ti mani igiruma tovonu. Ma Mak ke ita~girumi.]

⁹Sande mara boiboi vaghatai Yesu rabobowai ivomiiri na kunona Meri Magadarini kurina inekiiibau, tuna wavinena gwabinai kanuma beroberosi miikovimaruwa na Yesu ikwavinisi. ¹⁰Ma Meri inae da kana kivikivina itutusiyasiyapa na ivonesi. ¹¹Ivi~mamataresi da Yesu na yawayawana, ma ivonesi da tuna mani matanai ikitai. Ma kana kivikivina ke iti~tumaghanai.

Kana kivikivina ruwa Yesu ikitai.

(Luk 24:13-35)

¹²Muriyai kana kivikivina ruwa Jerusalem ikiibutawei da ketiyai ibababa ma Yesu inekiiibau kurisi. Ma kana kita ivire da kunona ke ita~vogiini da tuna na Yesu. ¹³Muriyai ivi ruwa ivovira ku Jerusalem ma turaturasi ivonesi da Yesu ikitai. Ma bade ke iti~tumaghanesi.

Kana kivikivina ivi~11 Yesu ikitai.

(Mat 28:16-20; Luk 24:36-49; Jon 20:19-23; Apos 1:6-8)

¹⁴Muriyai bade kana kivikivina ivi~11 ikamkam ma Yesu kurisi inekiiibau. Ma iyeghisi iyamna i vitumaghana igisi ma bade iyavo kava ivivi~mamataresi da rabobowai ivomiiri na ke iti~tumaghanesi, nuwanuwasi na guduguduna. ¹⁵Ma ivonesi bo, “Kokiibau da dobu ku kudubina, da varaku biibiina dam ma dam kurisi kona~dime*i*.ⁱ ¹⁶Iyavo kava ini~tumaghaneku ma ina~babataito na yawasa makamakii

^h 16:7 Mat 26:32; Mak 14:28   ⁱ 16:15 Apos 1:8

nonowina ina~panani. Ma iyavo kava ke ini~tumaghaneku na kovogha ghamana ina~viiya. ¹⁷Ma iyavo kava itumaghaneku na weni matakirisi gwabisiyai ina~makamakai. Avakuwai kanuma beroberosi ina~kwavinisi, kunuma gamosi bogii ma bogiyyai ini~sisiya, ¹⁸mota beroberosi ina~votovoni ma gubaga ke ina~panani, gegura berona inumai ma ke ina~rabobo, ma bade imasi wawaya gubagubagisi ku tepasi ina~terei da ini~yawasisi.”

Yesu ighae ku kunuma.
(Luk 24:50-53; Apos 1:9-11)

¹⁹Bada Yesu kana kivikivina kurisi ivi~sisiya ikovi na God iviitawei ighae ku kunuma da katagheyana imakiipika.^j ²⁰Ma vaghina, kana kivikivina ikiibau da dobu nununai Yesu varana biibiina idimadime. Ma Bada ivi~vitesi da bera ma matakira ghamaghamasi kamosiyai ituputupuwa, berasi ivivi~mamatara da vonavaghata ivivi~sisiyei.

---

j 16:19 Apos 1:9-11